

Barnkonsekvensanalys - Förslag till ny gymnasielagstiftning på Åland

20.10.2025

Åland

Författare: Jonna Varsa, ansvarig för barnkonventions- och ungdomsverksamhet, Rädda Barnen på Åland

Arbetsgrupp: Jonna Grunér, Byråchef, utbildningsbyrån, Ålands landskapsregering
Bodil Regårdh, Specialsakkunnig, ungdoms- och vuxenutbildning, utbildningsbyrån, Ålands landskapsregering

Innehållsförteckning

Kort sammanfattning.....	3
1. Inledning	4
1.1 Vad är en barnkonsekvensanalys?	4
1.2. Barns rättigheter i relation till gymnasial utbildning.....	5
1.3. Analysens omfattning och datainsamling	8
2. Föreslagna ändringarna som bedöms påverka ungdomarna mest	9
2.1. Ny utbildning som förbereder för examensutbildning (FUX) 4. Kap.....	9
Sammanfattning, analys och rekommendationer	12
2.2. Rätt till stöd i skolan	14
Sammanfattning, analys och rekommendationer	17
2.3. Stöd till unga som vill byta utbildning eller avbryta sina gymnasiestudier	20
Sammanfattning, analys och rekommendationer	23
2.4. Stöd efter examen.....	25
Sammanfattning, analys och rekommendationer	26
2.5. Handledande yrkesträningsundervisning (49 §, <i>Ny form av yrkesträningsprogram, YTP</i>)	27
Sammanfattning, analys och rekommendationer	29
2.6 Studerandes rätt till inflytande och delaktighet.....	30
Sammanfattning, analys och rekommendationer	31
2.7 Skolans ansvar vid mobbning och diskriminering.....	32
Sammanfattning, analys och rekommendationer	33
2.8 Studier som omfattar särskilda säkerhetskrav (SORA-lagstiftningen).....	34
Sammanfattning, analys och rekommendationer	36
3. Slutsatser och rekommendationer för det fortsatta arbetet.....	37
3.1 Samlad slutsats	37
3.2. Rekommendationer för det fortsatta arbetet.....	38
Bilagor	39
Material som skickades till ungdomsgrupper	39

Barnkonsekvensanalys av den nya gymnasielagen

Denna barnkonsekvensanalys har genomförts i samband med beredningen av den nya gymnasielagen för Åland. Syftet är att bedöma hur lagförslaget påverkar barn och unga och hur deras rättigheter enligt **FN:s konvention om barnets rättigheter** (barnkonventionen) och **FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning** (funktionsrättskonventionen) tillgodoses i lagstiftningen.

Analysen bygger på synpunkter som samlats från ungdomar samt även på forskning och tidigare utredningar gällande gymnasial utbildning på Åland.

Kort sammanfattning

Barnkonsekvensanalysen visar att den föreslagna gymnasielagen i stort stärker barns och ungas rättigheter, särskilt genom tydligare regler om stöd, delaktighet, trygghet och övergångar mellan utbildningar. Samtidigt kräver flera delar fortsatt arbete för att säkerställa att rättigheterna blir verklighet i praktiken.

Lagen ska säkerställa att utbildningen på andra stadiet är tillgänglig och möjlig att fullfölja för alla, i enlighet med barnkonventionen och funktionsrättskonventionen. Ungas delaktighet behöver garanteras, inte bara i lagberedningen utan även i implementeringen och uppföljningen av lagen.

1. INLEDNING

1.1 Vad är en barnkonsekvensanalys?

Vid en konsekvensbedömning för barnets rättigheter, barnkonsekvensanalys (BKA), utreds vilken inverkan ett beslut har på barns, ungas och barnfamiljers välfärd och tillgodoseendet av deras rättigheter i enlighet med FN:s konventions om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Varje gång en lag eller en bestämmelse antas bör beslutet styras av hänsyn till principen om barnets bästa som ska prioriteras (barnkonventionens artikel 3.1). Tillämpningen av principen om barnets bästa förutsätter att när ett eller flera barn kommer att påverkas av ett beslut, måste beslutsprocessen innehålla en analys av eventuella positiva eller negativa konsekvenser för barnet eller barnen i fråga.¹ Eventuella konflikter mellan det bästa för ett enskilt barn och det bästa för en grupp barn eller barn i allmänhet måste lösas från fall till fall genom att alla parter intressen omsorgsfullt vägs mot varandra och en lämplig kompromiss nås. Samma sak gäller om andra personers rättigheter står i konflikt med barnets bästa. Enligt barnrättskommittén ska barnets bästa väga tungt – det är inte bara ett intresse bland andra, utan det är ett intresse som måste ges särskild vikt.²

Att höra barn och ungas egna åsikter är en central del i bedömningen av barnets bästa. Hur barn och ungas egna röster har beaktats i beslutsfattandet ska beskrivas tydligt i barnkonsekvensanalys.

Enligt FN:s barnrättskommitté är minimikravet för barnkonsekvensanalys att barnkonventionen och dess fakultativa protokoll används som ram. Det är särskilt viktigt att bedömningarna vilar på barnkonventionens grundläggande principer (se nästa kapitel för mer information).

Barnkonsekvensanalysen bör leda till rekommendationer om ändringar, alternativ samt förbättringar och göras tillgänglig för allmänheten.³ Det är viktigt att bedömningen öppet lyfter fram både positiva och negativa konsekvenser. Bedömningen kräver en grundlig granskning av hur de positiva konsekvenserna kan förstärkas och hur de negativa konsekvenserna kan undanröjas eller åtminstone begränsas. De indirekta konsekvenserna ska identifieras utöver de direkta konsekvenserna.⁴ Barn och unga utgör ingen homogen grupp och därför ska barnkonsekvensanalysen ta hänsyn till olika barngrupper samt deras situation och beskriva hur situationen för utsatta barn och unga kan förbättras.

¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 om Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, 2013, [CRC/C/GC/14 punkt 6 c.](#)

² [CRC/C/GC/14 punkt 39](#)

³ [CRC/C/GC/14 punkt 99](#)

⁴ Esa Iivonen & Kirsi Pollari, 2022. [Bättre beslut genom bedömning av konsekvenserna för barn – Bedömning av konsekvenserna för barn, barnbudgetering samt barn och unga som informationsproducenter inom välfärdsområdet](#). Statsrådets kanslis publikationer 2022:7.

Syftet med förhandsbedömningen, barnkonsekvensanalysen, är att ge mer information som underlag för beslutsfattande. Barnkonsekvensanalys är inget självändamål, utan en metod för att få den information som behövs. Enligt barnrättskommittén måste beslutsmotiveringen visa att uttrycklig hänsyn har tagits till barnets bästa. Hur man har tagit hänsyn till vad som har ansetts vara för barnets bästa, vilka kriterier detta grundas på samt hur barnets intressen har vägts mot andra hänsynstaganden ska förklaras.⁵

Förutom förhandsbedömningen är en efterhandsbedömning, som utreds vilka konsekvenser beslutet eller verksamheten har haft, också viktig. Genom en efterhandsbedömning är det möjligt att verifiera att effekten av de lösningar som bygger på förhandsbedömningen i stort sett är den rätta och tillräcklig. Efterhandsbedömningen gör det också möjligt att göra nödvändiga korrigeringar.

1.2. Barns rättigheter i relation till gymnasial utbildning

De studerande som inleder gymnasiestudier är fortfarande minderåriga ungdomar. Enligt barnkonventionen definieras alla under 18 år som barn. De rättigheter som fastställs i konventionen gäller alltså även ungdomar i gymnasieåldern.

Barnkonventionens grundläggande principer, som alltid ska beaktas när beslut som berör barn tas, är:

- Barnets rätt till icke-diskriminering (artikel 2)
- Barnets bästa ska komma i främsta rummet (artikel 3(1))
- Barnets rätt till liv och till fulla möjligheter till utveckling (artikel 6)
- Barnets rätt till delaktighet (artikel 12)

Enligt barnkonventionen har alla barn rätt till utbildning (artikel 28). För att förverkliga denna rätt ska staten (och självstyrande områden) uppmuntra utvecklingen av olika former av gymnasial utbildning inklusive såväl högskoleförberedande utbildning som yrkesutbildning, göra dessa tillgängliga och åtkomliga för varje barn samt vidta lämpliga åtgärder såsom införande av kostnadsfri utbildning och ekonomiskt stöd vid behov och genom varje lämpligt medel göra högre utbildning tillgänglig för alla på grundval av förmåga.

Enligt Finlands grundlag 16 § 2 mom. ska det allmänna säkerställa lika möjligheter för var och en att oavsett medellöshet enligt sin förmåga och sina särskilda behov få även annan än grundläggande utbildning samt utveckla sig själv. Att garantera rätten till utbildning som är till för alla, som håller god kvalitet och som är inkluderande är enligt FN:s barnrättskommitté den enskilt viktigaste policyinvestering stater kan göra för att trygga ungdomars kortsiktiga och långsiktiga utveckling. I synnerhet gymnasieutbildning har positiva effekter, enligt en allt större mängd evidens.⁶

⁵ [CRC/C/GC/14 punkt 6 c](#)

⁶ [Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 20 \(2016\) om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren](#), CRC/C/GC/20, punkt 68

Barnkonventionens artikel 29 anger att utbildningens syfte inte enbart är att förmedla kunskaper, utan att främja barnets och den ungas fulla utveckling som människa och samhällsmedborgare. Den betonar att utbildning ska bl.a. utveckla respekt för mänskliga rättigheter, egen kulturell identitet och kulturell mångfald, fred, jämställdhet mellan könen samt naturmiljön.

FN:s kommitté för barnets rättigheter gav år 2001 sin första allmänna kommentar som preciserar barnets rätt till undervisning, särskilt vad gäller utbildningens innehåll och mål. I kommentaren betonas barnets rätt att få en utbildning som stärker och ger barnet makt genom att utveckla dess färdigheter, inlärnings- och andra förmågor, människovärde, självkänsla och självförtroende.⁷ Barnets rätt till undervisning handlar inte enbart om tillgång till utbildning. Uppmärksamhet ska fästas inte bara vid undervisningens kvalitet, utan också vid kvaliteten på lärmiljön, lärprocesserna, läromedlen och inlärningsresultaten. Barn och alla vuxna som deltar i processen ska höras när man samlar in information om huruvida målen har uppnåtts.⁸

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som trädde i kraft år 2016 på Åland och Finland, förpliktar Åland att främja tillgodoseendet av rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Enligt konventionen har Åland förbundit sig till att säkerställa att barn med funktionsnedsättning fullt åtnjuter alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn (artikel 7).

I funktionsrättkonventionens artikel 24 om utbildning anges att personer med funktionsnedsättning har rätt till utbildning på lika villkor som andra. Barn med funktionsnedsättning får inte utestängs från undervisning efter grundskolan på grund av funktionsnedsättning. Personer med funktionsnedsättning ska få tillgång till en inkluderande och kostnadsfri grundutbildning av kvalitet och till undervisning som följer efter grundutbildning på sina hemorter. För personer med funktionsnedsättning ska skälig anpassning erbjudas utifrån personliga behov. De ska ges nödvändigt stöd inom det allmänna utbildningssystemet. Personer med funktionsnedsättning ska få tillgång till allmän högre utbildning, yrkesutbildning, vuxenutbildning och livslångt lärande utan diskriminering och på lika villkor som andra. I detta syfte ska skälig anpassning erbjudas personer med funktionsnedsättning.

Rekommendationer från FN:s barnrättskommitté och funktionsrättskommitté till Åland och Finland

FN:s kommitté för barnets rättigheter har i sina senaste rekommendationer (år 2023, punkterna 36 a–g, 30 a) lyft flera brister i Finland och på Åland vad gäller barns rätt till jämlik, trygg och inkluderande utbildning. För en ny gymnasielag är det centralt att dessa principer och åtgärdsförslag beaktas för att uppfylla barnets rätt till utbildning enligt konventionen.

⁷ [CRC/GC/2001/1](#), punkt 2

⁸ [CRC/GC/2001/1](#), punkt 22

Kommittén rekommenderar att Finland och Åland vidtar följande åtgärder för att stärka barns rätt till jämlik och rättighetsbaserad utbildning (*Observera att översättningen inte är officiell. För den gällande versionen se originaltexten på engelska ⁹*):

1. Säkerställ att alla barn, särskilt de i utsatta grupper (bl.a. barn med funktionsnedsättning, barn med migrantbakgrund och barn från socioekonomiskt utsatta familjer) har likvärdig tillgång till utbildning av hög kvalitet.
2. Gör grund- och gymnasieutbildning obligatorisk för alla barn och unga, även asylsökande och dem med tillfälligt uppehållstillstånd.
3. Minska och förebygg avhopp och frånvaro i skolan genom bl.a. tydliga riktlinjer för identifiering och åtgärder samt systematisk datainsamling.
4. Säkerställ tillgång till kvalitativ flerspråkig och interkulturell undervisning för bl.a. elever med migrant- eller romsk bakgrund, fri från diskriminering, genom att tillhandahålla lämpligt material, flerspråkiga lärare och pedagogiska verktyg.
5. Stärk arbetet mot våld, trakasserier och mobbning i skolor genom förebyggande insatser, tidig upptäckt, tydliga rutiner och lärarutbildning.
6. Säkerställ ungas delaktighet i utformningen av utbildningspolitik.
7. Stärk undervisningen om mänskliga rättigheter och barnkonventionen i alla utbildningsnivåer och i lärarutbildningar.
8. Utveckla undervisningsmaterial som främjar interkulturell dialog och respekt för mångfald, samt utbilda lärare i kulturell förståelse och icke-diskriminering.
9. Stärk insatserna för inkluderande utbildning i ordinarie skolor för alla barn med funktionsnedsättning, genom anpassad undervisning, resurser och specialutbildad personal.

I sina första rekommendationer till Finland och Åland (2025) har FN:s funktionsrättskommitté uttrycker oro över (*Observera att översättningen inte är officiell. För den gällande versionen se originaltexten på engelska.¹⁰*):

- Bristande genomförande av inkluderande utbildning, vilket leder till segregering.
- Brist på lärare med kompetens i inkluderande pedagogik.
- Otillgängligheten i utbildningssystemet på Åland samt bristande kvarhållning och begränsad utbildningsutveckling för studerande med funktionsnedsättning.
- Vägran att anta studenter med funktionsnedsättning till högre utbildning på grund av säkerhetskriterier samt otillgänglighet i universitetens informationssystem och webbplatser.

Kommittén rekommenderar att Finland och Åland, i samarbete med personer med funktionsnedsättning och deras organisationer:

1. Omvandlar utbildningssystemet till ett inkluderande system genom att stärka kunskapen om rätten till inkluderande utbildning, omvandla särskilda skolor till stödcenter för inkluderande undervisning, rikta resurser till ordinarie skolor i det inkluderande arbetet, säkerställa rimliga anpassningar och individuella

⁹ [CRC/C/FIN/CO/5-6](#), punkter 36 a-g, 30 a

¹⁰ [CRPD/C/FIN/CO/1](#), punkter 46-47

studieplaner för studenter med funktionsnedsättning samt garantera icke-diskriminerande bedömning av studieresultat.

2. Förbättrar utbildningen inom skolorna om rättigheterna för personer med funktionsnedsättning och inkluderande undervisning, ökar antalet kvalificerade lärare, främjar rekryteringen av lärare med funktionsnedsättning samt säkerställer att dessa lärare får de rimliga anpassningar de behöver, även på Åland.
3. Säkerställer att Ålands utbildningssystem följer funktionsrättkonventionen och får tillräckliga resurser för att alla elever och studerande med funktionsnedsättning ska kunna få tillgång till, stanna kvar i och fullfölja sin utbildning på lika villkor.
4. Ser över antagningsförfaranden till högre utbildning för att säkerställa tillgång för studenter med funktionsnedsättning, undanröjer begränsningar kopplade till funktionsnedsättning och garanterar att universitetens informationssystem och webbplatser är tillgängliga, även för synskadade studenter.

1.3. Analysens omfattning och datainsamling

Eftersom arbetet med denna barnkonsekvensanalys påbörjades under den tid då lagförslaget för den nya gymnasielagen var ute på remiss har det varit viktigt att vara transparent för de ungdomar som har deltagit om att det redan fanns ett färdigt lagförslag. Det har gjort att de föreslagna ändringarna som utbildningsbyrån vid landskapsregeringen bedömt som mest centrala för ungdomar har blivit analysens tyngdpunkter. De delar av lagstiftningen som identifierades att särskilt påverka ungdomar var den nya förberedande utbildningen (FUX), tydligare skrivningar om rätten till stöd i skolan, skolans skyldighet att stödja om en studerande vill byta utbildning eller sluta, skolans skyldighet att stödja efter examen om en studerande inte fått ny studieplats, ny form av yrkesträningsprogrammet (YTP) samt även tydligare skrivningar om studerandes påverkansmöjligheter och skolans ansvar vid mobbning och diskriminering. Även bestämmelser gällande lösningar vid olämplighet för studier som omfattar särskilda säkerhetskrav identifierades som sådana som påverkar ungdomarna, men som lämnades utanför ungdomshöranden eftersom stora delar bedömdes höras till rikets behörighet. De föreslagna bestämmelserna analyseras dock kort från barnrättsperspektivet i kap. 2.8.

Eftersom frågorna gällande de föreslagna ändringarna är mångsidiga och även komplexa har höranden av ungdomar gjorts i form av workshop och diskussioner. Enklare och ungdomsanpassad information om ovannämnda centrala ändringar togs fram samt material som lärare och handledare kunde använda direkt för att diskutera och dokumentera förslagen tillsammans med ungdomars. Materialet skickades till studeranderåden vid Ålands lyceum och yrkesgymnasiet, studerande vid NYA-linjen i Folkhögskolan, studerande vid yrkesträningsprogrammet (YTP), ungdomar i Ung Resurs samt till alla elevråden i högstadieskolor. Förfrågan om en möjlig hörande med hemundervisade ungdomar skickades även till Ålands Hemundervisarföreningen, men inget svar kom innan rapportens deadline.

Dokumentation av ungdomarnas synpunkter mottages från studeranderåden vid Lyceet och yrkesgymnasiet, studerande vid NYA-linjen i Folkhögskolan, studerande

vid yrkesträningsprogrammet (YTP), ungdomar i Ung Resurs samt från ett elevråd i en högstadieskola. **Totalt har 51 ungdomar deltagit i arbetet.**

I följande kapitel sammanställs ungdomars åsikter kring de föreslagna. Relevant statistik och forskning redogörs när sådan har funnits tillgänglig inom tidsramarna. Även relevanta synpunkter från slutrapporten av den politiska arbetsgruppen som hade uppdrag att se över revideringsbehovet i gällande gymnasielagen samt slutrapporten från projektet *Gymnasieutbildning för alla unga* lyfts fram. Ytterligare synpunkter kommer till landskapsregeringen under remissrundan och dessa synpunkter har inte samlats här. En kort beskrivning hur bestämmelserna regleras i Finland finns med för att tydliggöra hur regelverket ser ut på fastlandet.

Det bör noteras att olika utsatta ungdomsgrupper eller sådana som kan behöva särskilt stöd inte har hörts särskilt under processen, så som ungdomar med annat modersmål, ungdomar med NPF och hemundervisade ungdomar. Studerande vid yrkesträningsprogrammet hördes via skolan och ungdomar med ett annat modersmål har troligtvis deltagit i diskussioner om lagförslaget inom NYA-linjen och även vid andra ungdomsgrupper. Olika ungdomsgruppers erfarenheter och behov bör särskilt hämtas och lyftas in i det fortsatta lag- och implementeringsarbetet.

Material som skickades till grupperna finns som bilaga. Handledarna som arbetade med materialet för att hämta synpunkter från ungdomar var mestadels positiva till materialet och tyckte att det var tydligt och viktigt för att ge unga möjlighet att påverka. Några påpekade att tiden var knapp och att en större anpassning till olika målgrupper vore önskvärd, eftersom vissa frågor upplevdes som svåra för yngre deltagare och andra ungdomar efterfrågade mer information om aktuella lagtexter.

2. FÖRESLAGNA ÄNDRINGARNA SOM BEDÖMS PÅVERKA UNGDOMARNA MEST

2.1. Ny utbildning som förbereder för examensutbildning (FUX) 4. Kap.

Den föreslagna ändringen och nuläge

Sedan år 2012 har Ålands folkhögskola erbjudit en ettårig studieförberedande utbildning, den så kallade NYA-linjen. Den föreslagna utbildningen som förbereder för examensutbildning (FUX) motsvarar i stora drag NYA-linjen, men ska få en ny läroplan och stärkt stöd genom studiehandledare och speciallärare – funktioner som i dag

saknas. För närvarande ges studiehandledning av en lärare, och specialundervisning förekommer inte trots att behov finns.

Syftet med FUX är att ge studerande de färdigheter och förutsättningar som krävs för att påbörja och slutföra gymnasiala studier, både i allmänbildande och yrkesinriktad utbildning. Utbildningen ska vara avgiftsfri och kunna pågå upp till ett år, eller längre vid ansökan om det finns behov.

Enligt förslaget ska den förberedande utbildningen ordnas av Ålands gymnasiemyndighet, som enligt förslaget ordnar utbildning på gymnasienivå vid Ålands lyceum, Ålands yrkesgymnasium och Ålands folkhögskola. Vissa utbildningsdelar inom förberedande utbildningen och möjligheten att stärka kunskaper i svenska ordnas av Folkhögskolan, medan gymnasiala och yrkesinriktade delar kan genomföras vid Lyceet eller Yrkesgymnasiet.

Utbildning som handleder för examensutbildning (Hux) i Finland

I Finland infördes utbildning som handleder för examensutbildning (HUX) år 2022. Den riktar sig till unga och vuxna som behöver stärka sina studiefärdigheter eller få mer handledning inför gymnasiala studier. Syftet är att utveckla språk, studieteknik och livskompetens som krävs för att lyckas i fortsatta studier samt möjliggöra höjning av betyg eller genomförandet av delar av gymnasiala eller yrkesinriktade studier.¹¹

Ungdomars synpunkter om förslaget till ny förberedande utbildning (FUX)

En utbildning som känns meningsfull och motiverande

Ungdomar betonade att utbildningen måste kännas viktig och meningsfull, inte som ett "mellanår". Den ska hjälpa dem på bästa sätt att komma vidare, både till studier och arbetsliv. De framhöll att utbildningen ska vara bred och bör ge möjlighet att höja betyg i de ämnen där man behöver det, men också innehålla intressanta och roliga praktiska ämnen som faktiskt blir av. Flera uttryckte besvikelse över att detta inte fungerat på den nuvarande NYA-linjen, där valda kurser ibland ställts in. Ungdomar önskar att FUX ska ge möjlighet att få giltigt slutbetyg om man saknar det från grundskolan, exempelvis efter hemskolning eller utländska studier.

Behov av tillräckligt stöd och resurser

Många unga lyfte att stöd och tillgång till hjälp är avgörande för att lyckas. De önskar:

- Fler lärare i klassrummen, särskilt i teoretiska ämnen som svenska och matematik.
- Speciallärare och individuellt stöd i de ämnen där man har svårigheter.
- Små grupper och lugnare studietempo, särskilt viktigt för dem med t.ex. ADHD, dyslexi eller andra behov.
- Läxhjälp och uppföljning efter prov för den som inte klarar sig direkt.

¹¹ Utbildningsstyrelsen: [Vad är utbildning som handleder för examensutbildning \(Hux\)?](#)

Det föreslogs även gratis frukost, internatboende för dem som bor långt bort, samt möjlighet till kortare dagar eller längre studietid vid behov.

Undervisningstempo och upplägg

Unga beskrev NYA-linjen som för stressig och krävande, med stora grupper och många läxor, det beskrev även som "jobbigare än hela högstadiet".

De önskar att FUX blir lugnare, med balans mellan teori och praktik och tid att verkligen lära sig. Utbildningen bör ge djupare förståelse, inte bara höjda betyg.

Bedömning och prov – mindre stress och mer valfrihet

Flera ungdomar berättade att prov skapar mycket stress och oro. De föreslog att FUX borde erbjuda flera sätt att visa sina kunskaper än traditionella prov, till exempel:

- att kalla proven "kunskapskoll" i stället,
- att få välja provtid inom ett bestämt spann,
- och att ha samtal eller uppföljning med lärare efter prov för att få stöd inför omprov.

Tillgänglighet och trygghet i studiemiljön

Ungdomar lyfte vikten av att utbildningen är praktiskt tillgänglig: det ska finnas boende nära skolan, studiestöd och bra kommunikationer.

De betonade att skolan ska kännas trygg och lätt att orientera sig i, med ett stödjande nätverk runt studerande.

Flexibilitet och valfrihet

Unga framhöll att FUX bör vara flexibel, både i start och längd:

- möjlighet att börja när man själv är redo, inte direkt efter nian,
- möjlighet att avsluta när målen är nådda, utan krav på full studieperiod.

De efterlyste också tydligare information om utbildningen, dess syfte och innehåll. Många känner inte till vad FUX (eller NYA-linjen) innebär.

Övriga synpunkter från tidigare utredningar

I slutrapporten från arbetsgruppen som analyserade revideringsbehov i lag om gymnasieutbildning (2020/9580) föreslogs att den förberedande utbildningen bör regleras i en egen lag, motsvarande den i riket. Arbetsgruppen tog dock inte ställning till hur utbildningen konkret ska organiseras.

I slutrapporten *Gymnasieutbildning för alla unga* (2022/6125) lyftes behovet av en förberedande utbildning som ett gemensamt ansvar mellan Ålands lyceum, Ålands yrkesgymnasium, Ålands folkhögskola och Ungdomshuset Boost.

Inflyttade ungdomar och utbildning

Den politiska arbetsgruppen som utrett revideringsbehovet av gymnasielagen konstaterade att de som främst behöver en förberedande utbildning är ungdomar med annat modersmål än svenska, som behöver stärka språket för att kunna klara gymnasiestudier.

Ungdomar med annat modersmål har inte hörts särskilt i processen kring gymnasielagen, även om vissa kan ha deltagit i diskussioner om lagförslaget inom NYA-linjen och vid andra ungdomsgrupper. Deras erfarenheter och behov av språkligt och kulturellt stöd bör lyftas in i det fortsatta lag- och implementeringsarbetet.

Den nordiska CAGE-studien (2020) visar tydlig ojämlikhet i utbildning mellan unga flyktingar och de infödda majoritetspopulationerna i Danmark, Sverige, Norge och Finland. En gymnasieutbildning underlättar tydligt vägen in på arbetsmarknaden, och insatser som stärker möjligheterna att fullfölja gymnasiet bör därför prioriteras. Lärare efterfrågar mer flexibilitet och vidareutbildning för att bättre stödja nyanlända elever. Unga flyktingar har också en högre andel som varken arbetar eller studerar (NEET), vilket påverkar hälsa och samhällsekonomi negativt. Studien visar att lågutbildade flyktingar har svårt att få arbete på de nordiska arbetsmarknaderna, där kraven på utbildning är höga. Resultaten varierar dock mellan länderna, flyktingungdomar i Sverige klarar sig generellt bättre och tar oftare examen på andra stadiet än motsvarande grupper i Finland och Danmark, vilket kopplas till Sveriges längre erfarenhet av mottagande och utbildning av flyktingelever och -studerande.¹²

I anvisningen som gjordes inom ramarna för Finlands barnstrategi och som handlar om *Förverkligandet av rättigheter för barn med invandrar- och flyktingbakgrund samt papperslösa barn i Finland* redovisas även en pro gradu-avhandling (Guillaume, 2015) som undersökte om krigstrauman och andra betydande stressfaktorer påverkar flyktingbarns skolprestationer. Enligt avhandlingen har traumatiska livserfarenheter en negativ inverkan på hur barnet klarar sig i skolan men inte direkt på vitsorden. Föräldrars eller lärares inställning till barnets skolgång hade ingen betydande effekt, men barnets egen uppfattning om sig själv som lärande ("learner identity") visade sig ha stor betydelse.¹³

Sammanfattning, analys och rekommendationer

Kort sammanfattning – vad förslaget gör

- Inför en förberedande utbildning (FUX) som ska vara avgiftsfri och ge stöd, tid och vägledning inför gymnasiestudier.

¹² [Coming of Age in Exile \(Cage\) \(2020\). Health and socio-economic inequalities in young refugees in the Nordic welfare societies](#). Copenhagen: University of Copenhagen.

¹³ Guillaume, Marja (2015). Sota ja koulusuoriutumisen: tutkimus pakolaislapsen koulusuoriutumiseen vaikuttavista tekijöistä. Pro Gradu. Helsingfors: Helsingfors Universitet. Källa (på finska): Bodström et al, 2023. [Maahanmuuttaja- ja pakolaistaustaisten sekä paperittomien lasten oikeuksien toteutuminen Suomessa](#) s. 24

- Bygger på studerandes behov: möjlighet att höja betyg, språkstöd, studieteknik samt delar av gymnasiala och yrkesinriktade kurser.
- Syftar till jämlikare tillgång till gymnasiet och minskad risk för avbrott.

Forskning och FN-kommittéernas rekommendationer visar att ungdomar med funktionsnedsättning eller annat modersmål ofta möter hinder i övergången till gymnasiet. FUX kan minska dessa skillnader, men resurser, kompetens, samordning och uppföljning måste säkerställas.

Ungas synpunkter

- **Meningsfullhet:** inte ett "mellanår", utan ett verkligt steg vidare.
- **Stöd och resurser:** fler lärare och speciallärare, små grupper, lugnare tempo, läxhjälp och uppföljning efter prov.
- **Bedömning:** mindre provstress, flexibla sätt att visa kunskap.
- **Tillgänglighet och trygghet:** boende, studiestöd, fungerande transporter och trygg skolmiljö.
- **Behörighet och övergång:** möjlighet till giltigt slutbetyg för dem som saknar det (t.ex. utländska betyg eller hemskolning).
- **Flexibilitet:** kunna starta när man är redo, avsluta när mål uppnåtts.
- **Bättre information** om utbildningen.

Positiva effekter

- **Tillgängligare gymnasial utbildning:** Ökar tillgången till gymnasieutbildning för grupper som annars riskerar att hamna utanför, exempelvis ungdomar med annat modersmål eller behov av mer stöd.
- **Rätten till stöd:** Lagstadgad rätt till specialpedagogiskt stöd och studiehandledning stärker likabehandling.
- **Rimliga anpassningar och likabehandling:** Ålands folkhögskola omfattas av krav på rimliga anpassningar och likabehandlingsplanering enligt diskrimineringslagen (FFS 1325/2014), vilket stärker icke-diskriminering (§ 85).
- **Studerandes delaktighet:** Tydligare skrivningar om studeranderåd och påverkansmöjligheter (§ 104) stärker studerandes rätt till delaktighet enligt barnkonventionens artikel 12.
- **Studerandes trygghet:** Bestämmelser i 7 kap. och § 91 om personalens ansvar vid mobbning, trakasserier och våld stärker tryggheten (barnkonventionens artikel 19).
- **Stärkt ungdomskompetens:** Samarbetet enligt § 24 med aktörer som Ung Resurs r.f. gör det möjligt att använda kompetens från ungdomsarbete som stöd i utbildningen.
- **Flexibilitet:** § 25 om individuella val ger flexibilitet, så att utbildningens längd kan anpassas efter behov och möjliggör övergång till gymnasieutbildning när den studerande är redo.
- **Krav på tillräckliga resurser:** § 27 förpliktar skolorna att tillhandahålla tillräcklig undervisning, handledning och stöd för att alla ska kunna nå målen enligt utbildningsgrunderna.

Kvarstående risker och öppna frågor

- **Övergångar och uppföljning:** risk för tapp mellan FUX och gymnasiet om ansvar och rutiner inte är tydliga. Enligt § 104 har studerande rätt till handledning under utbildningen och vid byte eller avbrott, men det är oklart om rätten gäller även efter avslutad FUX-utbildning (i 104 § 5. mom nämns endast rätten till handledning 1 år efter studerande avlagt en allmänbildande gymnasieexamen eller yrkesinriktad grundexamen). Behöver det förtydligas att studerande har rätt till vägledning även året efter avslutad FUX samt att det finns ett tydligt ansvar för uppföljning vid övergång till gymnasiet?
- **Språk- och kulturstöd:** forskning visar behov av mer språkstöd och inkluderande arbetssätt när det gäller inflyttade studerande. Skolpersonalen behöver erbjudas fortbildning vid behov, bl.a. i inkluderande pedagogik, trauma- och språkmedvetet arbetssätt för att kunna möta studerande med olika bakgrund.

Rekommendationer

1. **Följ upp övergångar och säkerställ stöd efter avslutad FUX-utbildning**
Tydliggör i lag att studerande har rätt till handledning minst ett år efter avslutad FUX och att ansvar för uppföljning vid övergång till gymnasiet ska regleras, i linje med barnrättskommitténs rekommendation 36 b.
2. **Möjliggör smågruppsundervisning**
Klargör att smågrupper kan ingå i särskilda undervisnings- och studiearrangemang enligt § 29.
3. **Stärk språk- och kulturstöd**
Säkerställ fortbildning för personalen och bygg upp stödstrukturer för studerande med annat modersmål. Ta tillvara erfarenheter från Sverige (CAGE 2020).
4. **Involvera unga i utvecklingen**
Beakta ungdomars synpunkter vid utarbetandet av utbildningsgrunder (§ 21) och skapa former för studerandes delaktighet i utvecklingen av utbildningen.

2.2. Rätt till stöd i skolan

Den föreslagna ändringen och nuläge

En viktig nyhet i den föreslagna gymnasielagen är att rätten till stöd skrivs in direkt i lagen. I dag finns bestämmelserna endast i läroplansgrunderna. Genom att lyfta rätten till lagstiftningsnivå blir skolans ansvar tydligare och rättssäkerheten för studerande stärks.

När en studerande behöver stöd ska skolan fatta ett formellt beslut som den studerande och vårdnadshavare har rätt att ta del av och överklaga om de inte är nöjda.

Det föreslås tre nivåer av stöd, motsvarande de som redan finns i grundskolan:

1. Allmänpedagogiskt stöd

Tillfälligt stöd för studerande som under en period behöver extra hjälp, till exempel i svenska, matematik, teknik eller studieteknik.

2. Specialpedagogiskt stöd

Riktas till studerande med långvarigt behov av stöd på grund av inlärningssvårigheter, funktionsnedsättning, sjukdom eller svår livssituation. Stödet kan omfatta särskild undervisning i studiestrategier, planeringshjälp, extra handledning vid självständiga studier eller anpassningar i prov och bedömning.

En nyhet är att specialpedagogiskt stöd också ska kunna ges vid Ålands lyceum, där det tidigare inte funnits speciallärare. Studerande som beviljas specialpedagogiskt stöd ska dessutom ha rätt till gruppassistenter och till nödvändiga hjälpmedel för att klara studierna.

3. Mångprofessionellt stöd

Den mest omfattande stödformen, riktad till studerande med stora inlärningssvårigheter, omfattande funktionsnedsättning eller sjukdom och som behöver mycket individuellt och omfattande stöd. Denna stödform finns enligt förslaget endast vid Ålands yrkesgymnasium, inte vid Lyceet.

Rätten till stöd på andra stadiet i Finland

I Finland har rätten till stöd på andra stadiet nyligen förnyats. I gymnasielagens uppdaterade 28 a–b §§ (gäller från 1 augusti 2025) regleras studerandes rätt till stöd för lärandet samt till specialundervisning.¹⁴ Enligt 29 § kan studier ordnas delvis på annat sätt än vad lagen normalt kräver, till exempel av hälsoskäl, om den studerande själv ansöker om det eller samtycker till det.

Ändringar i lagen om yrkesutbildning träder i kraft 1 augusti 2026. Lagen reglerar rätten till stöd för lärandet, särskilt stöd, krävande särskilt stöd samt avvikelser från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet (63–67 §§). Rätten till särskilt stöd gäller även under utbildning som ordnas på arbetsplats (64 § som träder i kraft 1.8.2026.).¹⁵

En utvärdering av det särskilda stödet inom yrkesutbildningen som gjordes av Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU, 2020–2021) lyfte bland annat behovet av:

- tillräckliga resurser för särskilt stöd,
- tydligare ansvarsfördelning,

¹⁴ Se Regeringens proposition om ändringarna i gymnasielagen [RP 159/2024 rd](#)

¹⁵ Se regeringens proposition om ändringarna i lagen om yrkesutbildning [RP 161/2024 rd](#)

- stärkt personalkompetens inom särskilt stöd,
- bättre identifiering av stödbehov,
- och förbättrad planering och uppföljning av stödinsatser.¹⁶

Dessa slutsatser kan vara relevanta även för Åland när den nya gymnasielagen implementeras.

Ungdomarnas synpunkter om rätten till stöd i skolan

Ungdomarna välkomnar att rätten till stöd skrivs in i lagen eftersom det tydliggör att alla som behöver stöd ska kunna få det.

De betonar behovet av engagerad personal, tydlig information samt praktiska möjligheter till extra hjälp och anpassningar.

Flera påpekade att stödet redan fungerar i viss mån, men att det kan bli mer rättvist och lättare att få tillgång till när det regleras tydligare i lag.

Behov av olika typer av stöd

Ungdomar beskrev att studerande kan behöva stöd inom flera områden i skolan, bl.a. studieteknik, läsläsning, rutiner och ämnen som matematik, datakunskap och skrivuppgifter. Även stöd i svenska och rätt att använda översättningshjälpmedel, som Google Translate, samt mindre fokus på att skriva korrekt svenska lyftes fram för studerande som inte har svenska som modersmål. Det lyftes också fram att stöd i matematik bör finnas även för dem som valt lång matematik, eftersom det i dagsläget bara erbjuds till studerande på kort matematik vid Ålands lyceum. Stöd för mental hälsa bör ingå i skolans stödfunktioner.

Specialpedagogiskt stöd och assistenter

Det behövs fler speciallärare och assistenter i skolorna. Några ansåg att man borde ha rätt till personlig assistent vid behov samt gruppassistenter i klasser där det finns särskilda behov. Flera framhöll att ingen ska nekas stöd, oavsett om man har en diagnos eller inte.

Prov, uppgifter och anpassningar

Flera ungdomar nämnde stress i provsituationer och vid större uppgifter. Några nämnde att man kan behöva hjälp med att planera tid när uppgifter och prov närmar sig. De önskar extra stöd inför prov, förlängd provtid, förenklade instruktioner och möjlighet till längre tid för inlämningsuppgifter.

Information och tillgång till stöd

Några ansåg att informationen om stöd är tillräcklig men att den inte alltid når alla som behöver det. Andra menade att stödet fungerar bra men att lagreglering gör det mer rättssäkert och tydligare för både studerande och skolor. Det lyftes fram att betyg och eventuella anpassningar bör ses över redan inför skolstart för att rätt stöd ska kunna ges direkt från början.

Personalens roll

¹⁶ NCU, 2021: [Särskilt stöd inom yrkesutbildningen](#)

Ungdomarna betonade vikten av engagerade lärare och speciallärare som är tillgängliga och lyssnar. De efterlyste trygga vuxna som är lätta att vända sig till när något känns svårt.

Rätten att överklaga beslut

Unga välkomnar att det ska bli enkelt att överklaga beslut om stöd. De önskar en tydlig kontaktväg, till exempel en särskild vuxen eller e-postadress.

Övriga synpunkter från tidigare utredningar

I slutrapporten från arbetsgruppen som analyserade revideringsbehov i lag om gymnasieutbildning (2020/9580) betonades vikten av att alla studerande får det stöd de behöver vid både Ålands lyceum och Yrkesgymnasium, inklusive språkligt stöd för dem med annat modersmål.

Studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer

Enligt ÅSUB:s rapport *Barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer* (2022) löper unga med NPF stor risk att hamna utanför studier och arbete. En finsk kohortundersökning visar att upp till 71 procent av unga med autismspektrumtillstånd utan slutförd gymnasieutbildning blev långvarigt NEET (utan arbete eller studieplats under minst fem år).

Lärare vid Ålands lyceum framhåller behovet av smågruppsundervisning och individuellt stöd för studerande med NPF. Dessa studerande behöver ofta resurspersoner, mer tid för uppgifter och stöd i kommunikation. Det framgår också att elever med anpassad läroplan i teoretiska ämnen i grundskolan i dag inte kan söka till Lyceet, vilket begränsar deras utbildningsmöjligheter.

Vårdnadshavare och pedagoger önskar att elever med NPF ska kunna söka till fler linjer inom Ålands gymnasium eller ges möjlighet att fortsätta med grundskoleämnena längre vid behov. Pedagoger efterlyser även bättre samarbete mellan barnomsorg, grundskola och gymnasieskola för att underlätta övergångar och tidigt stöd.¹⁷

Sammanfattning, analys och rekommendationer

Kort sammanfattning – vad förslaget gör

Förslaget att lagfästa rätten till stöd stärker studerandes rättssäkerhet och tillgång till en jämlik och inkluderande utbildning. Det tydliggör skolans ansvar och ger både studerande och vårdnadshavare rätt att överklaga beslut om stöd. Att specialpedagogiskt stöd införs vid Ålands lyceum är en viktig förbättring. Förslaget

¹⁷ ÅSUB, 2022: [Barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer](#)

följer principerna i barnkonventionen (artiklarna 23, 28) och funktionsrättskonventionen (artikel 24).

Ungas synpunkter (kort sammanfattat)

Unga välkomnar lagändringen och vill se fler speciallärare och assistenter, tydlig information, anpassningar vid prov och uppgifter, samt trygga vuxna i skolan. De betonar att alla ska ha rätt till stöd oavsett diagnos och att det ska vara enkelt att överklaga beslut.

Positiva effekter

- Rätten till stöd blir tydlig och rättsligt bindande.
- Specialpedagogiskt stöd införs även vid Ålands lyceum.
- Studerande får stärkt rättsskydd genom möjligheten att överklaga beslut.
- Lagförslaget stärker likabehandling, inkludering och tillgång till stöd vid behov.

Kvarstående risker och öppna frågor

- **Resurser och administration**
För att stödet ska fungera krävs tillräcklig finansiering, personal och tid. I Finland framkom inför motsvarande lagändring att beslutsprocessen kring särskilt stöd riskerade att öka den administrativa bördan betydligt. Remissinstanser befarade att speciallärare skulle behöva lägga mycket tid på dokumentation och beslutsberedning, vilket i sin tur skulle minska tiden för det direkta stödarbetet med studerande. Utbildningsstyrelsen kommer därför ta fram nationella modellblanketter och beslutsunderlag för att förenkla arbetet.¹⁸ Enligt Finlands gymnasielag antecknas specialundervisningen i den studerandes individuella studieplan endast på den studerandes begäran. På Åland behöver det undersökas ifall liknande skrivningar eller andra åtgärder kan behövas för att minska den administrativa bördan och frigöra tid för det direkta stödarbetet.
- **Behovsbaserat stöd – inte diagnosstyrt**
Lagförslaget anger att rätt till specialpedagogiskt stöd gäller vid inlärningssvårigheter, funktionsnedsättning, sjukdom eller andra orsaker. Unga har betonat att stödet inte får kopplas enbart till diagnos. Informationen om vem som har rätt till stöd måste vara tydlig, så att även de utan resurser eller stöd hemifrån vet när de har rätt till specialpedagogiskt eller annat stöd.
- **Smågruppsundervisning och flexibla arrangemang**
Det är oklart om smågruppsundervisning ingår i de särskilda arrangemangen inom specialpedagogiskt stöd (i detaljmotivering nämns endast särskilda arrangemang som den studerande behöver i situationer som hänför sig till visande av kunnandet under gymnasieutbildningen samt i studentexamen). Lagförslaget saknar även motsvarande formulering som i Finlands gymnasielag (§ 29) om avvikande studiearrangemang vid hälsoskäl.

¹⁸ [RP 159/2024 rd](#), s. 61-62

- **Rätt till stöd under lärande i arbete (LIA)**
Lagförslaget nämner inte uttryckligen att rätten till stöd gäller under praktik eller lärande i arbete (LIA). I Finland omfattar särskilt stöd även dessa perioder (§ 64 i lagen om yrkesutbildning som träder i kraft 2026).
- **Olika gruppers behov för stöd**
Olika gruppers behov måste beaktas genom tillräcklig kompetens och aktiv samverkan. Ungas förslag, som användning av översättningsverktyg och anpassade språkkrav, bör beaktas.
Hemundervisade ungdomar kan behöva särskilt stöd för att anpassa sig till skolmiljön, särskilt om de tidigare haft svåra erfarenheter i grundskolan eller hälsoproblem. Det behöver säkerställas att även dessa ungdomar får tillgång till gymnasieutbildning och stöd vid behov.

Rekommendationer

1. **Säkerställ resurser och minska administration**
Tillräckliga resurser krävs för att stödet ska fungera i praktiken, och den ökade administrationen får inte ta tid från undervisning och handledning. Inför verktyg och modellblanketter som förenklar beslutsprocessen och säkerställ andra åtgärder som kan förenkla administrationen.
2. **Stöd efter behov – inte diagnos**
Se till att informationen om att beslut om stöd ska baseras på individuella behov, inte enbart medicinska diagnoser, blir tillgänglig och förståelig för varje studerande och vårdnadshavare. Utöver detta bör det framgå tydligt vilka kriterier som ligger till grund för rätten till stöd, så att studerande och vårdnadshavare vet när och på vilka grunder de kan begära stöd.
3. **Smågruppsundervisning och flexibla arrangemang**
Reglera tydligt möjligheten till smågruppsundervisning och avvikande studiearrangemang, till exempel av hälsoskäl.
4. **Rätt till stöd under lärande i arbete (LIA)**
Klargör att studerande även har rätt till specialpedagogiskt stöd under LIA-perioder.
5. **Uppföljning och samverkan**
Följ upp hur stödet fungerar i praktiken och säkerställ samordning mellan skolor, elevhälsa och stödpersonal. Involvera studerande i utvecklingen av stödsystemet.
6. **Hemundervisade ungdomar**
Uppmärksamma särskilt ungdomar med bakgrund i hemundervisning vid bedömning av stödbehov, då de kan behöva extra stöd i anpassning till skolmiljön.

2.3. Stöd till unga som vill byta utbildning eller avbryta sina gymnasiestudier

Den föreslagna ändringen och nuläge

I dag finns inget uttryckligt lagkrav på skolorna att ge stöd till studerande som vill byta utbildning eller avbryta sina studier vid Ålands lyceum eller Ålands yrkesgymnasium. På Åland omfattar läroplikten endast grundskolan, vilket innebär att studier efter årskurs 9 är frivilliga – till skillnad från riket där läroplikten gäller till 18 års ålder eller tills gymnasial utbildning har slutförts.

Enligt det nya lagförslaget 104 § 4 mom. införs en bestämmelse som ska fånga upp minderåriga som vill byta utbildning eller avbryta sina gymnasiestudier, för att förhindra att de står utan sysselsättning. Om en minderårig studerande, tillsammans med vårdnadshavare eller annan laglig företrädare, samtycker, ska skolan erbjuda stöd för att utreda lämpliga alternativ, till exempel byte till annan utbildning, examen eller annan form av sysselsättning.

Vid behov ska skolan även hänvisa den studerande till annan utbildningsanordnare eller till lämplig service, såsom Ung Resurs, som kan stöda unga vidare till arbete, praktik eller fortsatta studier.

Den förlängda läroplikten och rätten till handledning i Finland

I Finland höjdes läropliktsåldern till 18 år år 2021, vilket innebär att alla unga ska genomföra en utbildning på andra stadiet efter grundskolan. Reformens mål är att säkerställa att varje ung person får en examen och bättre möjligheter till arbete och vidare studier.

Enligt Utbildningsstyrelsen hade cirka två tredjedelar av den första årskullen som omfattades av reformen (hösten 2021) tagit examen fram till år 2024. Ungefär sju procent saknar dock fortfarande examen eller studieplats, vilket visar att det fortfarande finns behov av fokus på tillgång till lämpliga utbildningar samt stöd och handledning för lärandet. En statlig utvärdering av reformens effekter pågår och analyserar hur den utvidgade läroplikten har påverkat ungas deltagande i utbildning och sysselsättning. Resultaten väntas under 2025.¹⁹

Enligt Finlands läropliktslag (2020/1214) 12 § ska utbildningsanordnaren, om en läropliktig vill avbryta sina studier, tillsammans med den unga och vårdnadshavarna utreda alternativ – såsom byte till annan utbildning eller lärmiljö – och vid behov hänvisa vidare till annan utbildningsanordnare eller service. Innan en studerande

¹⁹ Utbildningsstyrelsen: [Mer information om studieförloppet för de första unga som omfattades av den utvidgade läroplikten när de inledde sina studier](#)

formellt anses ha slutat ska skolan också utreda om nya studier har inletts och vid behov meddela kommunens myndigheter och vårdnadshavare.

Det Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU) granskade under 2022–2024 hur studiehandledningen på andra stadiet fungerar efter reformen. NCU konstaterar att processerna för att identifiera och handleda studerande som riskerar studieavbrott fortfarande varierar och ofta saknar tydlig ansvarsfördelning. Myndigheten rekommenderar att skolorna utvecklar klarare rutiner, bättre samordning och jämnare arbetsfördelning mellan lärare, handledare och elevvårdspersonal.²⁰

Ungdomars synpunkter om stöd vid byte eller avbrott av studier

Allmän syn på förslaget

Ungdomarna uppfattade förslaget som positivt. De ansåg att det är bra att skolan har ansvar att hjälpa studerande som vill byta utbildning eller sluta, men flera tyckte att åldersgränsen 18 år är för låg. Även de som är 18 år eller äldre bör få stöd att hitta nya vägar.

Förebyggande av skolavbrott

Ungdomarna lyfte flera orsaker till avbrott. De efterfrågade tydligare information om utbildningarna, särskilt på yrkesgymnasiet. Många avbrott beror enligt deras erfarenhet på att utbildningen inte motsvarat förväntningarna eller den information som givits före studiestarten. Snabbt stöd vid inlärningsvärigheter (t.ex. läs- och skrivsvårigheter) lyftes som viktigt. Skolan behöver aktivt förebygga mobbning, diskriminering och våld eftersom en trygg miljö är avgörande för att vilja stanna kvar. Skolorna bör även arbeta mer systematiskt med psykisk hälsa, till exempel genom korta återkommande enkäter om mående.

Stöd vid byte eller avbrott

Unga berättade att skolor redan i dag försöker hjälpa studerande som vill sluta eller byta utbildning, och att det ofta fungerar. De vill att detta stöd förstärks och blir en tydlig rättighet. Det ska alltid finnas vuxna att prata med – studievägledare, kuratorer eller handledare – och skolan ska hjälpa till att planera nästa steg, oavsett om det gäller byte, paus eller arbete. De efterfrågade en snabb och tydlig process med kallat samtal till relevant personal. Möjlighet till studieuppehåll bör kunna användas utan att studieplatsen förloras.

Övergångar och flexibilitet mellan utbildningar

Det bör vara enklare att byta mellan Ålands yrkesgymnasium och lyceum. De som gått HUTH upplever att kurser inte alltid kan tillgodoräknas vid byte, vilket anses orättvist. Unga önskar även möjlighet att byta inriktning under läsåret och att intag till alla linjer sker årligen.

Ekonomiska faktorer och motivation

Lågt understöd påverkar motivationen negativt. En del väljer arbete framför studier när ekonomin är ansträngd. Mer stabilt ekonomiskt stöd bedöms kunna minska risken för avhopp.

²⁰ NCU, 2024: [Slutrapport om utvärderingen av de nya formerna av studiehandledning. Sammandrag.](#)

Gymnasiala studiers frivillighet

Det ses som positivt att gymnasiestudierna på Åland inte är obligatoriska, då frivillighet upplevs öka motivationen. Samtidigt betonas att alla ska ha möjlighet att studera det de vill, vilket kräver tillräckligt antal studieplatser inom olika linjer.

Övriga sunpunkter från tidigare utredningar

I arbetsgruppens slutrapport om revideringsbehov i lag om gymnasieutbildning (2020/9580) föreslogs tydligare ansvar för att följa upp studerande som avbryter utbildningen eller inte antas till gymnasiet. Gymnasieskolorna bör informera grundskolorna om dessa fall, eftersom grundskolan har ett fortsatt ansvar för elevhandledning upp till ett år efter avslutad läroplikt. Gymnasieskolorna bör även utreda vilken utbildning eller examen som kan vara mer lämplig för en studerande som inte antas eller som hoppar av. Arbetsgruppen föreslog dessutom rapportering av alla avhopp till en uttalad mottagare (t.ex. KST) som samlar statistik över unga 15–18 år utanför utbildning, samt lagreglerad skyldighet för kommunerna att bedriva uppsökande ungdomsarbete.

I slutrapporten *Gymnasieutbildning för alla unga* (2022/6125) nämns vanliga orsaker till att unga hamnar utan sysselsättning (t.ex. inlärningssvårigheter, familjeproblem, psykisk ohälsa). Rapporten föreslår att Ålands gymnasium ges huvudansvar för uppsökande verksamhet genom ett lagstadgat aktivitetsansvar, i samarbete med AMS, KST och Ungdomshuset Boost. Ålands gymnasium ska hålla sig informerad om unga som:

1. inte fyllt 20 år,
2. har fullgjort läroplikten,
3. inte genomför utbildning på gymnasienivå, samt
4. saknar examen på gymnasienivå.

För att verkställa ansvaret föreslås en aktivitetshandledare vid Ålands gymnasium med uppgift att identifiera unga utanför utbildning och kontakta dem direkt för att erbjuda stöd, vägledning och aktiva åtgärder. Rapporten påpekar att målet om gymnasieutbildning för alla unga är svårt att nå fullt ut, men att landskapsregeringen fortsatt bör eftersträva hög genomströmning och tillgång till lämpliga utbildningsvägar.

NEETs – unga utanför studier och arbete

Enligt ÅSUB:s rapport *Barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer* (2022)²¹ visar internationell forskning att unga som varken studerar eller arbetar (NEET) löper stor risk för psykisk ohälsa, social isolering och ekonomisk utsatthet. Den åländska statistiken visar att cirka 7 procent av unga i åldern 15–24 år och 12 procent av unga i åldern 25–29 år tillhör NEET-gruppen

²¹ ÅSUB, 2022: [Barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer](#)

(2019). Frånvaro från skola och utbildning tidigt kan leda till långvariga konsekvenser, både för individen och för samhället. Det förebyggande arbetet med att identifiera, stöda och motivera unga som riskerar att avbryta sina studier eller stå utan sysselsättning bedöms därför som centralt för att minska antalet NEET-unga på Åland.

Sammanfattning, analys och rekommendationer

Kort sammanfattning – vad förslaget gör

Förslaget att införa en skyldighet för skolorna att stödja studerande som vill byta utbildning eller avbryta sina studier stärker ungas rätt till stöd, vägledning och kontinuitet. Eftersom Åland inte gjort gymnasieutbildningen obligatorisk – vilket barnrättskommittén rekommenderar – behöver beslutet motiveras och jämlik tillgång till utbildning på andra stadiet säkerställas på andra sätt, bl.a. genom ett tydligt lagstadgat stödansvar och samordnat uppföljningsarbete. Beslutet om att inte göra andra stadiet obligatoriskt bör följas upp och utvärderas regelbundet.

Ungas synpunkter (kort sammanfattat)

Unga ser förslaget som positivt men efterfrågar fler åtgärder för att förebygga avhopp: hjälp även efter 18 års ålder, engagerade lärare, tillgång till studiehandledare och kurator, tydlig information om utbildningsmöjligheter, snabbt stöd vid inlärnings svårigheter, förbättrat trivselsarbete och möjlighet till paus utan att tappa studieplats.

Positiva effekter

- Skolorna får tydligare ansvar att stödja minderåriga studerande vid byte eller avbrott.
- Minderåriga erbjuds stöd för att hitta alternativ utbildning eller sysselsättning.
- Förslaget kan bidra till att minska antalet ungdomar utan utbildning, arbete eller praktik (NEET).

Kvarstående risker och öppna frågor

- **Uppföljningsansvar och samordning**
Det finns en risk för otydligt helhetsansvar för att följa upp unga som avbryter eller inte påbörjar gymnasiestudier. Åland behöver klargöra ansvarsfördelningen (t.ex. mellan Ålands gymnasiemyndighet, kommuner eller annan aktör) och formerna för samverkan med AMS, KST och Ung Resurs. Bl.a. kan det förslag som togs fram inom projektet *Gymnasieutbildning för alla unga* om att inrätta en aktivitetshandledare vid Ålands gymnasium med uppgift att identifiera unga utanför utbildning och erbjuda dem stöd, vägledning och aktiva åtgärder utredas vidare.

- **Skyldighet att agera skyndsamt vid byte eller avbrott oavsett orsak**
Enligt lagförslaget (104 §) ska skolan utreda vilken utbildning eller examen som är lämplig för en studerande endast om:
 - den studerande är minderårig,
 - hen vill byta utbildning eller examen av grundad anledning eller har för avsikt att avbryta utbildningen utan godtagbar orsak, **och**
 - den studerande och dennes vårdnadshavare eller annan laglig företrädare samtycker till det.

Lagtexten bör ses över för att säkerställa att alla studerande som av skolan bedöms riskera att avbryta sina studier får hjälp – oavsett ålder, orsak till avbrott eller vårdnadshavares samtycke. Detta ligger i linje med barnrättskommitténs rekommendation om att minska och förebygga avhopp genom tydliga riktlinjer för identifiering och åtgärder. Det kan till exempel tydliggöras att personal som får kännedom om att en studerande vill byta eller sluta genast ska vidarebefordra informationen till rätt instans och säkerställa att stöd erbjuds skyndsamt.

- **Övergångsstöd vid byte**
Det finns även behov att erbjuda extra stöd efter byte av utbildning, eftersom utan extra stöd i början av en ny utbildning ökar risken för ytterligare avbrott.
- **Frivillighetens konsekvenser**
Eftersom gymnasiet på Åland är frivilligt behöver effekterna följas upp kontinuerligt för att säkerställa likvärdiga möjligheter, med beaktande av erfarenheter från Finland.

Rekommendationer

1. **Tydliggör ansvar och samordning.** Klargör uppföljningsansvaret för unga som avbryter eller inte påbörjar studier och se till att kontaktas och erbjuds stöd.
2. **Förtydliga skolans skyldighet att agera.** Reglera att personal snabbt ska agera och säkerställa stöd när en studerande vill byta eller sluta.
3. **Utvidga stödet till alla unga.** Överväg att förlänga skolans skyldighet att erbjuda stöd även efter 18 års ålder.
4. **Stärk övergångsstödet.** Säkerställ extra stöd i början av en ny utbildning för dem som byter inriktning.
5. **Följ upp frivilligheten.** Utvärdera löpande hur beslutet att inte införa obligatoriskt andra stadiet påverkar barns rätt till utbildning.

2.4. Stöd efter examen

Den föreslagna ändringen och nuläge

Lagförslaget innehåller en ny bestämmelse som innebär att den som har avslutat sina gymnasiestudier och planerar att söka vidare till examensinriktad utbildning, men inte får en studieplats, ska ha rätt till handledning och karriärvägledning under året efter examen.

Ett liknande stöd erbjuds redan i dag vid Ålands gymnasium, men genom förslaget blir denna rättighet lagstadgad, vilket stärker rättssäkerheten och tydliggör skolans ansvar.

Reglering i Finland

Finlands gymnasielag (25 §) innehåller en motsvarande bestämmelse. Den som slutfört gymnasieutbildningen och inte fått studieplats i examensinriktad utbildning har rätt till vägledning och karriärstöd under året efter examen. Handledningen ges av den utbildningsanordnare där studierna slutförts.

Ungdomarnas synpunkter

Behov av vägledning och information

Unga såg förslaget som positivt och betonade vikten av stöd efter examen – särskilt för dem som inte vet vad de vill eller hur de söker vidare. De efterfrågade konkret och lättillgänglig information om olika utbildningar, yrkesvägar och möjligheter både i Finland och Sverige, inklusive skillnader i ansökningssystem, behörighetskrav och poänggränser.

De föreslog att skolan kunde erbjuda en samlad lista över utbildningar, informationsmöten och individuella samtal med studiehandledare. En enkät inför examen föreslogs också som ett verktyg för att identifiera vilka som behöver mest stöd.

Praktiska möjligheter och inspiration

Unga föreslog att skolan kunde ordna studiebesök eller korta praoperioder på olika utbildningar för att hjälpa dem att hitta rätt väg. De önskade mer personlig vägledning och möjlighet att prata med någon som känner till deras styrkor och intressen.

Övergång till arbete

Några påpekade att även de som inte vill studera vidare direkt behöver stöd. Skolan borde kunna informera om arbetsmöjligheter via AMS eller tipsa om jobb som matchar elevens kompetens.

Allmän inställning till förslaget

Flera unga upplevde att handledning redan erbjuds i dag och att det fungerar bra, men att det är positivt att rätten nu skrivs in i lagen eftersom det garanterar att stödet erbjuds lika för alla.

Sammanfattning, analys och rekommendationer

Kort sammanfattning – vad förslaget gör

Förslaget stärker ungas rätt till kontinuerlig vägledning och karriärstöd även efter avslutade gymnasiestudier. Det kan förhindra att ungdomar blir utan utbildning eller arbete efter examen och bidrar till en tryggare övergång mellan skolstadier och arbetsliv.

Ungas synpunkter (kort sammanfattat)

Unga välkomnar förslaget och vill ha mer individanpassad vägledning, tydlig och samlad information, praktiska erfarenheter samt bättre stöd för att hitta utbildningar eller arbeten som matchar deras intressen och styrkor.

Positiva effekter

- Rätten till karriärvägledning blir lagstadgad, vilket stärker rättssäkerheten och skolans ansvar.
- Stödet kan minska risken att unga står utan sysselsättning efter examen.
- Handledningen bidrar till jämlikare tillgång till högre utbildning (barnkonventionens artikel 28).

Kvarstående risker och öppna frågor

- **Resurser och information**
För att vägledningen ska fungera krävs tillräckligt många studiehandledare med aktuell kompetens om utbildningsvägar, arbetsmarknad och yrkesliv. Ungdomar efterfrågade tydligare vägledning om ansökningssystem, behörighet och möjligheter i Finland och Sverige.
- **Samordning mellan aktörer**
Ansvarsfördelningen mellan skolor, AMS och ungdomsverksamheter behöver vara tydlig för att säkerställa att alla unga snabbt får rätt stöd för att komma vidare efter examen, vare sig det handlar om vidare studier eller arbete. Samverkan är avgörande för att undvika att någon faller mellan systemen.
- **Behov av flexibla och ungdomsanpassade former**
Vägledningen behöver utvecklas med ungdomar, så att metoder och kommunikation verkligen motsvarar deras behov – till exempel digitala möten, enkäter och uppföljande samtal efter examen.

Rekommendationer

1. **Säkerställ tillräckliga resurser och tydlig information**
Trygga resurser så att alla som behöver får individuellt stöd. Utveckla

lättillgänglig och samlad information om utbildningar i Finland, Sverige och på Åland.

2. **Förtydliga samordningen**

Klargör ansvarsfördelningen mellan skolor, AMS och ungdomsverksamheter för snabb och effektiv vägledning för alla ungdomar. Säkerställ att även unga som inte vill studera vidare får det stöd de behöver för att hitta arbete.

3. **Utveckla ungdomsanpassade metoder**

Involvera unga i utvecklingen av flexibla, digitala och personliga former för karriärvägledning.

2.5. Handleddande yrkesträningsundervisning (49 §, *Ny form av yrkesträningsprogram, YTP*)

Den föreslagna ändringen och nuläge

Det som i dag kallas Yrkesträningsprogram (YTP) föreslås byta namn till Handleddande yrkesträningsundervisning. Utbildningen riktar sig till studerande med omfattande inlärningsssvårigheter eller funktionsnedsättning eller sjukdom, som gör att de inte kan uppnå yrkesskicklighet enligt grunderna för en examen eller del av examen.

Utbildningen ska även fortsättningsvis vara heltidsstudier och personligt upplagd under upp till tre år. En viktig förändring är att omfattningen minskas från 180 till 60 kompetenspoäng, vilket innebär ett mer flexibelt upplägg och möjlighet till långsammare studietakt utifrån den studerandes förutsättningar.

Telma-utbildningen i Finland

Förslaget motsvarar Finlands Telma-utbildning – utbildning som handleder för arbete och ett självständigt liv. Den riktar sig till studerande som på grund av funktionsnedsättning eller sjukdom inte kan gå vidare till examensinriktad utbildning.²² Utbildningen möjliggör dock i undantagsfall även ansökan till fortsatta studier i enlighet med den studerandes individuella förutsättningar.²³ Telma omfattar 60 kompetenspoäng och pågår 1–3 år, med individuell planering utifrån den studerandes mål och förmåga.²⁴

Syftet är att trygga rätten till utbildning för ungdomar som inte har andra utbildningsalternativ. Utbildningsstyrelsen i Finland reviderar för närvarande

²² Utbildningsstyrelse: [Utbildning som handleder för arbete och ett självständigt liv \(Telma\)](#)

²³ [Grunderna för Utbildning som handleder för arbete och ett självständigt liv: Mål för kunnandet och bedömning av kunnandet i utbildningen som handleder för arbete och ett självständigt liv.](#)

²⁴ [11 § Finlands lag om yrkesutbildning](#)

utbildningsgrunderna för Telma, och de nya grunderna planeras träda i kraft 1 augusti 2027.²⁵

Ungdomars och lärares synpunkter

Ungdomarnas synpunkter

Studerande vid YTP diskuterade lagförslaget och sina erfarenheter tillsammans med sina lärare. Diskussionerna leddes av lärarna, som vid behov använde bildstöd.

Studerande uppgav att de är nöjda med yrkesträningsprogrammet och tycker att det fungerar bra som det är. De ansåg att skoldagens längd (kl. 9–15) passar dem väl.

De uppskattade att utbildningen innehåller mycket praktiskt arbete och önskade fler timmar med praktiska moment. De upplevde att man inte behöver stressa på YTP, att man får träna på det man behöver, arbeta individuellt och får hjälp att hitta lämpliga hjälpmedel.

Samhällskunskap och de gemensamma ämnena lyftes fram som bra inslag. Studerande uttryckte också att de vill att utbildningen även i fortsättningen ska heta YTP (Yrkesträningsprogrammet).

Lärarnas synpunkter

Lärarna vid YTP framhöll att utbildningen inte behöver ersättas, utan snarare kompletteras med en motsvarighet till Telma-utbildningen som finns i Finland men som i dag saknas på Åland.

De upplevde att studietakten vid YTP är lagom och att studerande lär sig i egen takt utifrån sina individuella behov. Enligt lärarna finns en tydlig skillnad mellan nuvarande YTP och den nya föreslagna utbildningen: YTP omfattar 180 kompetenspoäng över tre år, medan den nya utbildningen omfattar 60 kompetenspoäng och kan pågå mellan ett och tre år.

Lärarna betonade att även om den nya utbildningen kan pågå i tre år, skulle det troligen vara ett undantag. De tror inte att någon av de nuvarande studerande skulle vilja gå en utbildning som bara är ett år lång. Flera föräldrar har enligt dem i stället efterfrågat möjligheten att förlänga YTP till fyra år.

Synpunkter från tidigare utredningar

Enligt ÅSUB:s rapport *Barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer* (2022) upplever både pedagoger och vårdnadshavare att utbudet av anpassad utbildning på gymnasienivå är för begränsat på Åland.

²⁵ Utbildningsstyrelse: [Utbildningsstyrelsen reviderar grunderna för utbildningen som handleder för arbete och ett självständigt liv \(Telma\)](#)

Vårdnadshavare önskar fler praktiska och anpassade utbildningsalternativ, till exempel inom områden som kosmetologi eller djurvård. De efterlyser också valbara linjer där elever med neuropsykiatriska funktionsvariationer kan välja mellan inkluderande undervisning eller mer specialiserade utbildningar, beroende på behov och förmågor.²⁶

Sammanfattning, analys och rekommendationer

Kort sammanfattning – vad förslaget gör

Förslaget innebär att YTP byter namn till *Handledande yrkesträningsundervisning* och att utbildningen omfattar 60 kompetenspoäng över 1–3 år. Syftet är att möjliggöra en lugnare studietakt och ett mer flexibelt upplägg. Förslaget motsvarar den finländska Telma-modellen.

Ungas synpunkter (kort sammanfattat)

Studerande och lärare är i huvudsak nöjda med den nuvarande YTP-utbildningen och betonar vikten av praktiskt lärande, individuellt stöd och lugnt tempo. Möjligheten att studera under tre år måste tryggas för dem som behöver längre tid.

Studerande upplever YTP som en trygg och fungerande utbildningsform. De vill att namnet YTP bevaras, att studierna ska kunna pågå under tre år, och att praktiska moment samt individuellt stöd ska fortsätta vara centrala delar.

Positiva effekter

- Förslaget tydliggör rätten till handledande yrkesträningsundervisning för studerande med funktionsnedsättning.
- Utbildningen kan förhoppningsvis bli mer flexibel och anpassningsbar efter individuella behov.

Kvarstående risker och öppna frågor

- **Studietidens längd**
Lärarna har uttryckt oro för att utbildningen i praktiken kan komma att förkortas till ett år, och att tre års studier därmed blir ett undantag. Det kan dock noteras att enligt 125 § i lagförslaget får rättelseyrkande anföras hos utbildningsanordnaren gällande beslut som rör den avsatta tiden för genomförande av handledande yrkesträningsundervisning. Vidare framgår av 126 § att ett beslut som utbildningsanordnaren fattat med anledning av ett rättelseyrkande, liksom andra beslut enligt lagen, kan överklagas till Ålands förvaltningsdomstol. Information om både rättelseyrkande och

²⁶ ÅSUB, 2022: [Barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer](#)

besvärprocessen ska vara lätt tillgänglig för samtliga studerande inom den handledande yrkesträningsundervisningen samt deras vårdnadshavare. Det måste säkerställas att alla studerande och vårdnadshavare har verklig möjlighet att tillvarata sina rättigheter vid eventuella beslut om studietidens längd.

- **Utbidningens omfattning**

Enligt lagförslaget regleras utbildningens omfattning inte direkt i lagen, utan i den landskapsförordning som utfärdas av landskapsregeringen (enligt 49 § 4 mom). I motsvarande finska lag om yrkesutbildning regleras däremot omfattningen direkt i lagen, där utbildningen fastställs till 60 kompetenspoäng (11 §).

- **Behov av parallella utbildningsvägar**

Lärare menar att den nya utbildningen inte bör ersätta nuvarande YTP, utan komplettera den. Det behöver utredas vidare ifall det behövs både ett nuvarande YTP och en Telma-liknande utbildning för att möta olika behov.

- **Begränsat utbud av anpassade utbildningar**

ÅSUB:s rapport visar att utbudet av olika utbildningsalternativ för ungdomar med funktionsnedsättning är fortfarande väldigt begränsat på Åland. Det finns behov av fler praktiska och anpassade utbildningsvägar inom olika områden.

Rekommendationer

1. **Utred om både YTP och handledande yrkesträningsundervisning behövs**

Överväg att behålla nuvarande YTP och införa en separat Telma-inspirerad utbildning som alternativ.

2. **Överväg om det är ändamålsenligt att reglera utbildningens omfattning i lagen**
i stället för i förordningen.

3. **Involvera personal och studerande i utvecklingen**

Säkerställ att lärare, studerande och vårdnadshavare deltar i arbetet med att ta fram utbildningsgrunder, i enlighet med §18 i lagförslaget.

4. **Breda utbudet av anpassade utbildningsvägar**

Skapa fler praktiskt inriktade och anpassade alternativ i linje med vårdnadshavares och pedagogers önskemål.

5. **Följ utvecklingen i Finland**

Beakta resultaten från Finlands pågående revidering av Telma-grunderna (planerad ikraftträdande 2027).

2.6 Studerandes rätt till inflytande och delaktighet

Den föreslagna ändringen och nuläge

Lagförslaget innehåller tydligare skrivningar om studerandes möjlighet att påverka jämfört med den nuvarande lagen. Skolorna ska säkerställa att alla studerande – inte bara de som deltar i studeranderådet – får information och möjlighet att delta i beslut som rör studerande.

Ungdomarnas synpunkter

Ungdomarna välkomnade förslaget och betonade vikten av att alla får vara delaktiga och kunna påverka beslut som rör utbildningen. De upplevde att det ofta är svårt att veta hur man faktiskt kan påverka och föreslog därför att skolorna regelbundet använder enkäter eller andra metoder för att samla in studerandes åsikter.

De efterlyste också tydligare kommunikation om vilka beslut som påverkar studerande och hur deras synpunkter tas till vara.

Sammanfattning, analys och rekommendationer

Kort sammanfattning – vad förslaget gör

Förslaget stärker ungas rätt till inflytande i skolan genom att utvidga möjligheterna att delta och påverka beslut även utanför studeranderådets arbete.

Ungas synpunkter (kort sammanfattat)

Unga stödjer förslaget och vill att skolorna skapar fler konkreta och tillgängliga sätt att delta, till exempel genom enkäter, klassvisa diskussioner och bättre återkoppling om hur synpunkter används.

Positiva effekter

- Rätten till inflytande blir tydligare och mer inkluderande (barnkonventionens artikel 12). Fler studerande får möjlighet att påverka beslut som rör dem inom skolan.

Rekommendationer

1. **Säkerställ reella påverkansmöjligheter och tydliggör hur inflytandet ska genomföras i praktiken**
Tydliggör i lagtexten att skolorna ska säkerställa de studerandes reella möjligheter att delta och påverka. Överväg ifall tydligare bestämmelser om studerandens påverkansmöjligheter kan fastställas i grunderna för utbildningar (18 §). Ange riktlinjer för hur skolor ska säkerställa att alla studerande får möjlighet att påverka genom olika ungdomsanpassade metoder samt kontinuerlig utvärdering av metoderna. Alla processer i vilka ett eller flera barn hörs och deltar ska vara transparenta och informativa, frivilliga, respektfulla, relevanta, barnanpassade, inkluderande, understödda av utbildning, säkra och riskmedvetna samt präglade av ansvarsskyldighet (Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12).

2. **Gör delaktighet till en del av skolans kvalitetssystem.**
Kräv att skolorna redovisar hur studerandes synpunkter samlas in och beaktas i beslut som rör studerande.
3. **Utbilda personal och studerande i deltagandemetoder.**
Ge både skolpersonal och studerande verktyg för att utveckla meningsfull dialog och påverkan i skolmiljön.

2.7 Skolans ansvar vid mobbning och diskriminering

Den föreslagna ändringen och nuläge

Lagförslaget tydliggör skolans skyldighet att agera vid mobbning, trakasserier, diskriminering eller våld i studiemiljön.

Om en lärare eller rektor får kännedom om att en studerande har utsatts ska ärendet omedelbart utredas, och skolan måste vidta åtgärder för att förhindra att det händer igen.

Lärare eller rektor ska meddela vårdnadshavaren eller annan laglig företrädare för en studerande under 18 år som misstänks för, eller har utsatts för, sådan kränkande behandling. Om den utsatta studeranden och vårdnadshavaren samtycker, ska ärendet också meddelas till studerandevården.

Bestämmelserna gäller alla skolor inom Ålands gymnasiemyndighet – Ålands lyceum, Ålands yrkesgymnasium och Ålands folkhögskola.

Ungdomarnas synpunkter

Ungdomarna ansåg att förslaget är mycket viktigt. De upplever att mobbningsärenden i dag ofta "puttas undan" och att tydliga åtgärder sällan syns.

De efterlyste en tydlig handlingsplan och konkreta insatser när mobbning eller trakasserier förekommer, samt att vårdnadshavare alltid involveras.

Unga lyfte fram flera förslag gällande hantering av mobbning:

- Skolan måste alltid agera vid mobbning – inga fall får ignoreras.
- Lärare som inte agerar bör kunna hållas ansvariga.
- Samtal ska hållas separat med de inblandade för att skydda den utsatta.
- Vid upprepad mobbning bör avstängning kunna övervägas.
- Flera efterlyste bättre övervakning och tydliga rapporteringsrutiner.

Sammantaget betonade ungdomarna att skolan måste visa att något faktiskt händer när mobbning uppmärksammas – det får inte bara stanna vid ord.

Sammanfattning, analys och rekommendationer

Kort sammanfattning – vad förslaget gör

Förslaget stärker skolans skyldighet att agera vid mobbning, diskriminering och våld. Det tydliggör också ansvaret att informera vårdnadshavare och vid behov involvera studerandevården, vilket kan ge bättre stöd till både den som utsatts och den som mobbar.

Ungas synpunkter (kort sammanfattat)

Ungdomarna välkomnar förslaget och betonar behovet av synliga, rättvisa och konsekventa åtgärder. De vill se att skolan agerar snabbt, har tydliga rutiner och ger stöd till alla inblandade.

Positiva effekter

- Skolans ansvar och skyldighet att agera skyndsamt vid mobbning blir tydligare reglerat i lag.
- Bestämmelserna stärker barns rätt till trygghet, skydd och likabehandling.
- Kravet på att involvera vårdnadshavare och studerandevård kan bidra till bättre samarbete och stödinsatser.

Rekommendationer

1. **Förtydliga krav på skolans handlingsplaner.**
Säkerställ att varje skola har en uppdaterad och välkänd plan mot mobbning, diskriminering och trakasserier, och att den är känd av både personal, studerande och vårdnadshavare.
2. **Säkerställ stöd för alla inblandade.**
Utvidga skrivningen så att ärendet meddelas till studerandevården även när en studerande misstänks för kränkande behandling. Tydliggör också att vårdnadshavare inte får förhindra minderåriga studerande från att få stöd från studerandevården.
3. **Utbilda skolpersonal.**
Säkerställ att alla anställda har kunskap om att upptäcka, bemöta och dokumentera mobbning, i enlighet med barnkonventionens artikel 19 och diskrimineringslagens krav.
4. **Stärk ungas delaktighet i trygghetsarbetet.**
Säkerställ att studerande deltar i utformningen och uppföljningen av skolans trygghetsarbete för att skapa ett gemensamt ansvar och ökad tillit.

2.8 Studier som omfattar särskilda säkerhetskrav (SORA-lagstiftningen)

Den föreslagna ändringen och nuläge

Enligt lagförslagets 59 § definieras studier som omfattar särskilda säkerhetskrav som utbildningar där minderårigas säkerhet, patient- eller klientsäkerhet eller trafiksäkerhet kan påverkas.

Vid Ålands yrkesgymnasium gäller detta i dag:

- Grundexamen inom social- och hälsovårdsbranschen (närvårdare, omsorgsassistent inom funktionshindersarbete)
- Grundexamen i sjöfart
- Grundexamen i pedagogisk verksamhet och handledning (barnledare)
- Grundexamen i logistik (yrkeskompetens för lastbils- och bussförare)

Enligt 59 § 3 mom. ska skolan informera sökande om vilka hälsokrav och andra förutsättningar som gäller för dessa utbildningar.

Lagförslaget ger också Ålands yrkesgymnasium rätt att dra in studierätten för studerande inom utbildningar med särskilda säkerhetskrav, om en studerande visat sig klart olämplig och upprepade gånger eller allvarligt äventyrat någon annans hälsa eller säkerhet i praktiska uppgifter eller under praktik.

Innan studierätten kan dras in ska skolan, tillsammans med den studerande, utreda möjligheten att byta utbildning eller söka en annan examen.

Tidigare beslut om indragen studierätt får endast utgöra hinder för antagning om risker för hälsa eller säkerhet kvarstår. Skolan ska alltid pröva om orsakerna till ett tidigare beslut har undanröjts.

Bestämmelserna innebär ett undantag från huvudregeln om allmän tillgång till gymnasiestudier – hälsotillstånd och funktionsförmåga får endast utgöra hinder för antagning om dessa inte kan kompenseras med rimliga anpassningar. Prövningen ska alltid vara individuell, och avslag ska vara en sista utväg.

Reglering i Finland

I Finland regleras SORA-lagstiftningen i bland annat läropliktslagen (2020/1214) och lagen om yrkesutbildning (FFS 531/2017).

Utbildningsanordnaren är skyldig att informera kommunen och vårdnadshavaren om en minderårigs studierätt dras in, samt följa upp den läropliktiges situation (13 § i läropliktslagen).

Utbildningsstyrelsen i Finland publicerade 2025 uppdaterade examensspecifika hälsokrav för yrkesutbildningar.²⁷

Ungdomarnas synpunkter

Inga särskilda synpunkter har samlats in från ungdomar i denna del av barnkonsekvensanalysen, eftersom bestämmelserna till en del rör områden under Finlands behörighet.

Det är dock viktigt att unga involveras i det fortsatta arbetet med att följa upp hur reglerna tillämpas i praktiken, särskilt vad gäller skolans informations- och stödansvar i samband med antagning, avbrott eller indragning av studierätt.

²⁷ Utbildningsstyrelsen, 2024: [Examensspecifika krav på hälsotillstånd och funktionsförmåga i yrkesutbildning](#)

Sammanfattning, analys och rekommendationer

Kort sammanfattning – vad förslaget gör

Lagförslaget klargör reglerna om hälsokrav, antagning och indragning av studierätt i utbildningar där barns, patienters eller andras säkerhet kan påverkas. Syftet är att skydda dessa grupper, samtidigt som den studerandes rättssäkerhet och tillgång till utbildning ska värnas så långt som möjligt.

Positiva effekter

- Förslaget stärker barns rätt till skydd mot våld. Skolan kan dra in studierätten i utbildningar som kräver arbete med minderåriga om det behövs för att skydda barn, till exempel vid domar för sexual-, vissa vålds- eller alkoholrelaterade brott. Förslaget stärker även genomförandet av Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarote-konventionen), särskilt artikel 5. Enligt denna artikel ska varje part vidta nödvändiga lagstiftnings- eller andra åtgärder för att säkerställa att personer som söker anställning i yrken som innebär regelbundna kontakter med barn inte har dömts för sexualbrott mot barn.²⁸
- Studierätten kan också dras in om den studerande upprepade gånger eller allvarligt äventyrar någon annans hälsa eller säkerhet och därmed visat sig uppenbart olämplig för praktiska utbildningsuppgifter.
- Tydligare regler om skolans informationsansvar om hälsokrav och övriga förutsättningar ökar transparensen och rättssäkerheten.
- Enligt 58 § får hälsotillstånd och funktionsförmåga endast utgöra hinder för antagning om det inte kan kompenseras med rimliga åtgärder.
- Innan beslut om indragen studierätt fattas ska expertutlåtanden inhämtas och både studerande och vårdnadshavare ges möjlighet att bli hörda.
- Skolan ska dessutom utreda om den studerande kan antas till annan utbildning eller examen innan studierätten dras in.

Kvarstående risker och öppna frågor

- Lagstiftning som utesluter studerande med funktionsnedsättning på grund av säkerhetskriterier strider mot funktionsrättskommitténs rekommendationer.²⁹ Det finns en risk att hälsokrav tillämpas på ett sätt som utesluter unga med funktionsnedsättning, i strid med funktionsrättskonventionens artikel 24. Det är därför avgörande att beslut om avslag eller indragen studierätt alltid grundas på dokumenterade riskbedömningar och att alla möjligheter till rimliga anpassningar provas innan indragning i enlighet med 58 § 3. mom.

²⁸ ÅFS 2011:106

²⁹ CRPD/C/FIN/CO/1, punkter 46 d, 47 d

Rekommendationer

1. **Förtydliga uppföljningsskyldighet**
Utred behovet av krav och rutiner för att följa upp situationen för unga som nekas antagning eller får sin studierätt indragen på grund av hälsotillstånd eller funktionsförmåga.
2. **Säkerställ tydlig information om hälsokrav och förutsättningar**
Gör informationen om hälsokrav och andra förutsättningar tillgänglig och begriplig för alla sökande och deras vårdnadshavare.
3. **Följ utvecklingen av SORA-lagstiftningen i Finland**
Åland bör kontinuerligt följa hur SORA-lagstiftningen utreds och utvecklas i Finland och vid behov uppdatera den egna lagstiftningen och tillämpningsanvisningarna.
4. **Säkerställ barnets bästa i varje beslut**
Beslut om att neka antagning eller dra in studierätt för minderåriga ska alltid bygga på en dokumenterad bedömning av barnets bästa enligt artikel 3 i barnkonventionen. Skolpersonal och myndigheter bör utbildas i barnrätts- och funktionsrättsperspektiv vid prövning av hälsokrav och studierätt. Det ska vara tydligt för alla inblandade vilka lagkrav som finns för rimliga anpassningar.

3. SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER FÖR DET FORTSATTA ARBETET

3.1 Samlad slutsats

Den föreslagna gymnasielagen innehåller flera viktiga förstärkningar av barns och ungas rättigheter. Genom att lagfästa rätten till stöd, införa en förberedande utbildning (FUX), tydliggöra skolans ansvar vid avbrott, stärka delaktigheten och reglera åtgärder mot mobbning, bidrar lagen till att utbildningen på andra stadiet blir mer tillgänglig, inkluderande och rättssäker.

Gymnasielagen har potential att bli ett starkt verktyg för att säkerställa alla barns och ungas rätt till utbildning. Men för att lagens ambitioner ska bli verklighet krävs aktiv uppföljning, tillräckliga resurser och verklig delaktighet för unga. Barns rättigheter måste inte bara skrivas in i lagen – de måste förverkligas i varje beslut, varje klassrum och varje möte med en studerande.

För att uppfylla barnkonventionens och funktionsrättskonventionens krav behöver arbetet fortsätta med fokus på tillgänglighet, delaktighet och jämlika möjligheter. Gymnasieutbildningen på Åland ska vara tillgänglig, möjlig att fullfölja och meningsfull för alla ungdomar, oavsett funktionsförmåga, bakgrund, språk eller tidigare erfarenheter.

3.2. Rekommendationer för det fortsatta arbetet

Säkerställ tillgänglig och jämlik utbildning

Gymnasielagen ska garantera att utbildningen på andra stadiet är tillgänglig för alla. Landskapsregeringen bör säkerställa att resurser, kompetensutveckling och stödstrukturer finns för att möta olika behov. Beslut och tillämpning ska alltid ske i enlighet med barnkonventionen (bl.a. artiklarna 2, 3, 6, 12, 19 och 28) och funktionsrättskonventionen (bl.a. artikel 24).

Barn och ungas delaktighet

Barns och ungas delaktighet i det fortsatta arbetet med utvecklandet av gymnasieutbildningen är avgörande. Unga ska inte enbart höras i lagberedning, utan också aktivt involveras i:

- utvecklingen av grunder för utbildningar och olika styrdokument,
- uppföljning och utvärdering av reformens effekter,
- arbetet med att utveckla stödformer, delaktighetsstrukturer och skolmiljöer.

Implementering och grunder för utbildningar

En stor del av de rekommendationer som framkommit gäller implementeringen av lagen. När grunder för utbildningar och tillämpningsanvisningar tas fram bör ungdomars synpunkter beaktas.

Implementeringen bör inkludera bl.a:

- tydliga informationsinsatser för studerande och vårdnadshavare gällande studerandes rättigheter och skyldigheter enligt den nya lagen,
- fortbildning och kompetensutveckling för personal,
- uppföljningssystem som säkerställer att rätten till stöd, trygghet och delaktighet genomförs.

Fortsatt uppföljning och analys

Arbetet med barnkonsekvensanalysen ska fortsätta även efter att lagen trätt i kraft. Regelbundna efterhandsanalyser och uppföljningar bör göras av hur lagen påverkar olika grupper av ungdomar – särskilt bl.a. de med funktionsnedsättning, annat modersmål, hemundervisningsbakgrund eller psykisk ohälsa.

BILAGOR

Material som skickades till ungdomsgrupper

1. Information till ungdomar om förslaget till den nya gymnasielagen

Landskapsregering arbetar just nu med att ta fram en ny gymnasielag och vill därför bättre förstå hur den nya lagen och de ändringarna som den innebär kan påverka ungdomar och deras rättigheter. Ungdomarnas åsikter kommer att sammanställas anonymt (utan namn) i en rapport till Ålands landskapsregering.

Nya regler som föreslås i gymnasielagen på Åland

Det finns ett lagförslag om ändringar i gymnasielagen. Här är de fyra viktigaste sakerna som berör ungdomar:

1. Ny förberedande utbildning (FUX)

- För dig som vill fortsätta studera efter år 9, men behöver extra tid eller stöd för att komma in, klara av eller slutföra studierna på **yrkes** eller **Lusse** (eller någon annan skola).
- Där kan du, beroende på vad just du behöver, t.ex. höja vitsord, träna svenska eller få hjälp med studieteknik.
- Den motsvarar ungefär dagens **NYA-linje** på **Folkis**, men det blir **en ny läroplan, mer styrt och mer stöd av studiehandledare och speciallärare**.
- Den är **gratis** och kan pågå upp till **ett år** (eller längre om det behövs).

2. Rätt till stöd i skolan

- Nyhet: Rätten till stöd skrivs in i lagen (inte bara i läroplansgrunderna som idag).
- Det betyder att skolan måste fatta ett beslut om stöd när behovet finns, och både du och dina vårdnadshavare ska kunna se beslutet och klaga om ni inte håller med.
- **Tre typer av stöd** (samma typer av stöd finns redan i grundskolan):
 - **Allmänpedagogiskt stöd** = tillfälligt stöd, t.ex. extra undervisning i svenska, matte, datorer/teknik eller studieteknik.
 - **Specialpedagogiskt stöd** = för dig som behöver långvarigt stöd på grund av t.ex. inlärningssvårigheter, funktionsnedsättning, sjukdom eller en svår livssituation. Stödet kan vara undervisning i studiestrategier, hjälp att planera uppgifter, extra stöd vid självständiga studier eller särskilda arrangemang i prov.
 - Det blir nytt att man kan få detta även på **Lusse**, där det hittills inte funnits speciallärare.
 - Den som får specialpedagogiskt stöd ska också ha rätt till **gruppassistenter** i skolan och till hjälpmedel som behövs för att klara studierna.

- **Mångprofessionellt stöd** = för dig som har stora inlärningssvårigheter eller en svår funktionsnedsättning/sjukdom och behöver väldigt individuellt och omfattande stöd.
 - **Finns bara på yrkes, inte på Lusse.**

3. Om du vill byta eller sluta

- Om du är **under 18** och studerar på Lusse eller yrkes men vill hoppa av eller byta utbildning ska skolan hjälpa dig att hitta en ny lösning eller väg vidare.

4. Stöd efter examen

- **Nyhet:** Har du gått klart **Lusse** eller **yrkes**, men inte fått ny studieplats, har du rätt till **studievägledning och karriärstöd under ett år** efter examen.
- Idag ges det redan, men nu blir det **lag**.

5. Ny form av yrkesträningsprogram (YTP)

- Det som idag heter **YTP** byter namn till **Handledande yrkesträningsundervisning**.
- Den är för dig med stora inlärningssvårigheter eller en funktionsnedsättning/sjukdom.
- Utbildningen är fortfarande **heltid och personligt upplagd i upp till tre år**.
- **Nyhet:** Antalet poäng ändras från **180 → 60 kompetenspoäng**. Det betyder mer tid för att lära sig i lugn takt.

6. Annat som föreslås bli tydligare i lagen

- **Tydligare skrivningar om studerandes påverkansmöjligheter**
 - Skolorna måste se till att alla studerande, inte bara de i studeranderåden, får information om och chans att påverka beslut som rör studerande.
 - Det skrivs in i lagen att studeranderåd på Lusse, yrkes och Folkis ska ha en egen handledare som stöttar och vägleder rådet (har tidigare inte funnits i lagen)
- **Tydligare skrivningar om skolans ansvar vid mobbning och diskriminering**
 - Om en lärare eller rektor får veta att en studerande utsatts för mobbning, diskriminering, trakasserier eller våld i studiemiljön ska det utredas direkt. Skolan måste också se till att det vidtas åtgärder så att det inte händer igen.

Gymnasielagen på Åland – Föreslagna ändringar i korthet

Område	Hur det är idag	Vad som föreslås
1. Förberedande utbildning (FUX)	NYA-linjen på Folkis finns, men inte som del av gymnasielagen. Mindre styrd, mindre stöd.	Ny utbildning (FUX) med ny läroplan. Mer styrt, mer studiehandledning och stöd från speciallärare. Gratis, upp till 1 år (ibland längre).
2. Rätt till stöd i skolan	Står bara i läroplanen, inte i lagen. Ingen speciallärare på Lusse.	Rätten skrivs in i lagen. • Allmänpedagogiskt stöd (tillfälligt) • Specialpedagogiskt stöd (långvarigt) – även på Lusse! • Mångprofessionellt stöd – endast på yrkes. Beslut ska tas av skolan, och du kan överklaga om du inte är nöjd.
3. Byta eller sluta	Skolan har inget tydligt lagkrav på att hjälpa.	Om du är under 18 och vill hoppa av/ byta utbildning måste skolan hjälpa dig hitta en ny väg, eller hänvisa dig vidare (t.ex. Ung resurs).
4. Stöd efter examen	Viss hjälp ges redan idag, men inget krav i lag.	Du får rätt till vägledning och karriärstöd i ett år efter examen om du inte får en ny studieplats.
5. Yrkesträningsprogram (YTP)	Heter YTP. 180 kompetenspoäng. Max 3 år.	Blir Handledande yrkesträningsundervisning . 60 kompetenspoäng på max 3 år = mer tid att lära i lugn takt. Samma mål: stöd för arbete och ett självständigt liv.
6. Studerandes rätt att påverka och skolans ansvar att agera vid mobbning	Skrivningar i lagen är inte lika konkreta.	Tydligare skrivningar i lagen om att alla studerande ska få chans att påverka beslut som rör dem samt att skolan måste agera direkt vid mobbning, diskriminering eller våld.

2. Handledarmanus – Diskussion med ungdomar om ändringar i gymnasielagen

Syfte

Att ge ungdomar möjlighet att diskutera och ge sina åsikter om de föreslagna ändringarna i den nya gymnasielagen. Resultaten dokumenteras av handledare (eller en annan person som passar) och skickas in via en elektronisk enkät.

Viktigt att komma ihåg (för handledaren)

- Processer där barn och unga hörs ska vara transparenta och informativa, frivilliga, respektfulla, relevanta, barnanpassade, inkluderande, trygga och ansvarsfulla (FN:s barnrättskommitté). [Se mer info här.](#)

Dokumentationen

- Kom ihåg att dokumentera: vilka metoder ni använde, vad ungdomar tyckte och vilka idéer som kom fram.
 - Allt skickas in till Rädda Barnen (som samlar ungas tankar till landskapsregeringen) via enkäten här: <https://forms.cloud.microsoft/e/uNSKU4biKK>
 - Du kan gärna även ta foto på post-its/anteckningar (om det är okej för ungdomar) och skicka dem via e-post till jonna@raddabarnen.ax
 - Bilderna kommer **inte att spridas** utan används endast för att samla in ungas åsikter.
 - Text från post-its/anteckningar kan eventuellt användas som **direkta citat** i rapporten.
-

Förberedelser

Du behöver:

- Papper/anteckningsblock
- Pennor
- Post-its
- PowerPoint ([kan visas och laddas ned här](#)). OBS att du behöver ladda ner den om du vill göra ändringar. Arkiv -> Skapa en kopia -> Ladda ned en kopia)

Tid totalt: ca 50–60 min (går att korta vid behov och såklart kan ni prata längre om intresset finns!).

Inledning (2 min) – PowerPoint slide 2

 Så här kan du säga till ungdomarna innan diskussionen börjar:

Landskapsregeringen håller just nu på att göra en ny lag för gymnasiet. Den nya lagen kommer att innebära vissa förändringar – och därför vill landskapsregeringen veta vad ungdomar själva tycker.

Ni som unga har rätt att höras när beslut tas som påverkar er, och den här diskussionen är ett sätt att samla in era tankar.

Under vårt samtal får ni mer information om de förslag som finns, och ni får möjlighet att diskutera dem tillsammans. Ni kan också lyfta fram andra idéer eller frågor om gymnasiet eller studier efter år 9.

Det är **alltid frivilligt** att säga något – du väljer själv om och hur du vill dela dina tankar. Alla åsikter är viktiga, oavsett om de är positiva, kritiska eller om du har frågor.

Era svar samlas in helt anonymt, alltså utan namn. Det som kommer fram här blir en del av en rapport till landskapsregeringen. Rapporten delas också med skolorna och ungdomsgrupperna som har deltagit.

Om något är oklart, eller om du behöver mer information för att kunna säga vad du tycker, är det bara att fråga. Handledaren försöker svara så gott det går – och om inte, skickas frågan vidare till Rädda Barnen eller till landskapsregeringen så att ni kan få svar.

Målet är att den här diskussionen ska kännas trygg, respektfull och meningsfull för alla.

 Kom ihåg! Om ni inte gjort det tidigare kan ni behöva ta lite tid för att diskutera: *Vad behöver vi göra så att diskussionen känns trygg, respektfull och meningsfull för alla? Vilka regler som behövs?*

Steg 1 – Uppvärmning (5 min) – PowerPoint slide 3

Syfte: Komma igång på ett enkelt och kreativt sätt.

 Så här kan du säga till gruppen:

Dela in er i grupper om 3–4 personer. Fundera på frågan:

"Om vi ville göra Lusse/yrkes/utbildning efter grundskolan så hemsk som möjligt, hur skulle vi göra då?"

Ni har 2-3 minuter. Skriv ner idéerna på post-its. Sedan pratar vi kort i helgrupp: Vad säger det här oss om vad som faktiskt är viktigt på riktigt?

Dokumentation:

- Skriv ner de viktigaste idéerna.
- Notera vad ungdomarna ansåg vara "viktigt på riktigt".

- Ladda upp i enkäten.

Steg 2 – Genomgång av lagförslag (minst ca 30 min) –

PowerPoint slide 4

Syfte: Få ungdomars tankar om de fyra förslagen som utbildningsbyrån vid landskapsregeringen har identifierat som sådana som mest påverkar ungdomar.

 Så här kan du säga till gruppen:

Nu ska vi prata om den nya gymnasielagen som håller på att tas fram. Syftet med den här delen är att ni ska få information om de ändringar som föreslås och att ni får möjlighet att diskutera dem och säga vad ni själva tycker.

Vi kommer att fokusera särskilt på fyra förslag som utbildningsbyrån vid landskapsregeringen bedömer påverkar ungdomar mest. Era tankar och idéer om dessa förslag är viktiga, och ni kan också lyfta fram andra frågor eller åsikter som känns betydelsefulla för er.

 Tips: Om tiden är knapp – välj 1–2 förslag som känns mest relevanta för gruppen.

 Metoder att välja mellan:

- Alla skriver på Post-its (individuellt)
 - *Om ni har tid – låt gärna alla skriva ner sina tankar först, innan ni börjar prata i grupp. Då får varje person chans att lyfta fram sina egna idéer, utan att påverkas av vad andra säger.*
- Bikupa (2 och 2 i 5 min, sedan dela i helgrupp)
- Brainstorm i grupper om 3–4 med antecknare
- Alternativ (vid vissa förslag): "Termometer" – stå på en linje från "jättebra förslag" till "dåligt förslag" och förklara varför.

Dokumentation (gäller för alla förslag):

- Kort anteckning om vilken metod ni använde.
- Skriv ner ungdomars tankar och skicka dem via enkäten.
- Du kan även ta foto på post-its/anteckningar (om det är okej för ungdomar) och skicka dem via e-post till jonna@raddabarnen.ax

Förslag 1 – Ny förberedande utbildning (FUX) – PowerPoint slides 5-6

 Så här kan du säga till gruppen:

Idag finns NYA-linjen på Folkis för de som behöver extra tid eller stöd efter år 9. Nu föreslås en ny utbildning som heter **FUX**.

På FUX kan unga, beroende på behov, till exempel höja sina vitsord, träna svenska eller få hjälp med studieteknik.

Syftet är att ge det stöd som behövs för att kunna komma in på - och också klara av och slutföra studierna på yrkes eller på Lusse.

FUX motsvarar ungefär dagens NYA-linje, men den får en ny läroplan och blir mer styrd, med mer stöd från studiehandledare och speciallärare.

Den är **gratis** och kan pågå upp till ett år – eller längre om det behövs.

Landskapsregeringen vill höra era tankar gällande förslaget och hur vi på bästa möjliga sättet kan stödja alla ungdomar som behöver extra tid eller stöd efter år 9 för att studera vidare.

Diskussionsfrågor:

- Hur ska FUX vara för att verkligen hjälpa ungdomar studera vidare efter år 9?
- Vad vet ni om NYA-linjen idag – hur funkar den, vad kan bli bättre?
- Andra tankar?

 Kom ihåg att dokumentera de åsikter som kommer fram och ta gärna bild på post-its eller anteckningar – men bara om ungdomarna tycker det är okej.

Förslag 2 – Rätt till stöd i skolan på gymnasienivå – PowerPoint slides 7-8

Så här kan du säga till gruppen:

Just nu står rätten till stöd i skolan på gymnasienivå bara i läroplansgrunderna. Nu finns ett förslag på att skriva in den i lagen, vilket betyder att man kan överklaga om man inte är nöjd med skolans beslut.

Enligt förslaget finns det tre nivåer av stöd - de är samma som redan finns idag på grundskolan:

Först, allmänpedagogiskt stöd. Det är tillfälligt stöd, till exempel extra undervisning i svenska, matte, datorer eller studieteknik.

Sedan, specialpedagogiskt stöd. Det är långvarigt stöd och det är till för studerande som har inlärningssvårigheter, funktionsnedsättning, sjukdom eller svår livssituation. Stödet kan vara hjälp med studiestrategier, planera uppgifter, extra stöd vid självständiga studier eller särskilda arrangemang vid prov. Den som får detta stöd har också rätt till gruppassistenter och hjälpmedel som behövs för att klara studierna. **Det blir nytt att man kan få detta även på Lusse, där det hittills inte funnits speciallärare.**

Till sist, mångprofessionellt stöd. Det är för studerande med stora inlärningsssvårigheter eller omfattande funktionsnedsättning eller sjukdom, och behöver mycket individuellt stöd. **Detta finns bara på yrkes, inte på Lusse.**

Landskapsregeringen vill höra era tankar gällande förslaget och hur vi på bästa möjliga sättet kan stödja alla som studerar på yrkes, Lusse eller FUX (den nya förberedande utbildning)?

Diskussionsfrågor:

- Vad kan studerande behöva stöd med i skolan?
- Hur kan man se till att alla som behöver stöd faktiskt får det?
- Hur ska man göra det enkelt för studerande att överklaga beslut som de inte är nöjda med?
- Andra tankar?

 Kom ihåg att dokumentera de åsikter som kommer fram och ta gärna bild på post-its eller anteckningar om ungdomarna tycker det är okej.

Förslag 3 – Om du vill byta utbildning eller sluta – PowerPoint slides 9-10

 Så här kan du säga till gruppen:

Idag finns inget tydligt lagkrav på skolorna att hjälpa studerande som vill sluta på Lusse eller yrkes eller byta utbildning.

I det nya förslaget står det att om du är under 18 och vill hoppa av eller byta gymnasieutbildning, måste skolan hjälpa dig att hitta en ny väg eller hänvisa dig vidare, till exempel till Ung resurs – en förening som ger unga stöd för att ta nästa steg mot studier eller arbete.

Målet är att ingen ungdom ska stå utan sysselsättning.

Landskapsregeringen vill höra era tankar gällande förslaget och hur vi på bästa möjliga sättet kan stödja ungdomar som vill byta utbildning eller sluta på Lusse/yrkes.

Diskussionsfrågor:

- Vad behöver göras så att alla ungdomar kan och vill studera klart på Lusse eller yrkes?
- Hur kan skolan bäst hjälpa om någon vill sluta eller byta utbildning?
- Hur kan man undvika att ungdomar hamnar utanför studier eller arbete?
- Andra tankar?

(Här kan även "termometer-metoden" passa bra – Ungdomar väljer var de vill stå på en linje från "jättebra förslag" till "dåligt förslag" och förklarar varför.)

 Kom ihåg att dokumentera de åsikter som kommer fram och ta gärna bild på post-its eller anteckningar om ungdomarna tycker det är okej.

Förslag 4 – Stöd efter examen – PowerPoint slides 11-12

 Så här kan du säga till gruppen:

Landskapsregeringen föreslår att det skrivs in i lagen att när du gått klart Lusse eller yrkes, men inte fått en ny studieplats, ska du ha rätt till vägledning och karriärstöd under ett år efter examen. Idag får vissa det stödet redan, men nu ska det bli lag.

Landskapsregeringen vill gärna höra era tankar om förslaget och hur vi bäst kan stödja ungdomar att fortsätta studera efter Lusse eller yrkes.

Diskussionsfrågor:

- Vad är bästa sättet att hjälpa ungdomar att hitta rätt utbildning efter Lusse/yrkes?
 - Andra tankar?
-

Steg 3 – Avslutande diskussion (5–10 min) – PowerPoint slide 13

 Så här kan du säga till gruppen:

Nu har vi pratat om de fyra förslagen som finns och som utbildningsbyrån vid landskapsregeringen bedömer påverkar ungdomar mest.

Det finns även andra ändringsförslag som landskapsregeringen har, så som:

- **Tydligare skrivningar om studerandes påverkansmöjligheter**
 - Skolorna måste se till att alla studerande, inte bara de i studeranderåden, får information om och chans att påverka beslut som rör studerande.
- **Tydligare skrivningar om mobbning och diskriminering**
 - Om en lärare eller rektor får veta att en studerande utsatts för mobbning, diskriminering, trakasserier eller våld i studiemiljön ska det utredas direkt. Skolan måste också se till att det vidtas åtgärder så att det inte händer igen.

Har ni tankar kring de övriga ändringsförslagen?

Finns det andra saker som borde ändras gällande gymnasieutbildning / utbildning efter grundskolan på Åland?

Metod: Brainstorm i mindre grupper eller individuellt på post-its.

Dokumentation: Kort anteckning + ev. foto om det är okej för deltagarna.

Avslut (2–3 min)

Läs upp:

Tack för att ni delade era tankar! Allt ni sagt skickas anonymt in till landskapsregeringen via enkäten och blir en del av en rapport. Rapporten delas också med skolorna i slutet av oktober.

Samla feedback från ungdomarna:

- Vad var bra?
- Vad kan bli bättre?
- Hälsningar/kommentarer till landskapsregeringen?

Dokumentation: Sammanfatta kort och ladda upp i enkäten.

3.Handledarmanus – Diskussion med ungdomar om ändringar i gymnasielagen gällande YTP

Syfte

Att ge studerande på YTP möjlighet att prata om sina studier och ge sina åsikter om förslagen till ändringar. Resultaten dokumenteras av handledare (eller en annan person som passar) och skickas in via en elektronisk enkät.

Viktigt att komma ihåg (för handledaren)

- Processer där barn och unga hörs ska vara transparenta och informativa, frivilliga, respektfulla, relevanta, barnanpassade, inkluderande, trygga och ansvarsfulla (FN:s barnrättskommitté). [Se mer info här.](#)

Dokumentationen

- **Kom ihåg att dokumentera alla åsikter som kommer fram så mångsidigt och fullständigt som möjligt:** vilka metoder ni använde, vad ungdomar tyckte och vilka idéer och olika åsikter som kom fram.
 - **Allt skickas in till Rädda Barnen (som samlar ungas tankar till landskapsregeringen) via enkäten här:**
<https://forms.cloud.microsoft/e/DYA9Ai4qDT>
 - Du kan gärna även ta foto på anteckningar/teckningar/bildstöd mm (om det är okej för ungdomar) och skicka dem via e-post till jonna@raddabarnen.ax
 - Bilderna kommer **inte att spridas** utan används endast för att samla in ungas åsikter.
 - Text från anteckningar kan eventuellt användas som **direkta citat** i rapporten.
-

Förberedelser

Du behöver:

- Papper/anteckningsblock
- Pennor
- Post-its/bildstöd/färdiga bilder mm enligt valda metoder

Tid totalt: ca 40 min (går att korta vid behov och såklart kan ni prata längre om intresset finns!).

Inledning (2 min)

🗣️ Så här kan du säga till ungdomarna innan diskussionen börjar (anpassa till gruppen):

Landskapsregeringen gör en ny lag för gymnasiet.
Den nya lagen påverkar också YTP, det blir nya regler för YTP.
Därför vill landskapsregeringen veta vad ni ungdomar tycker.

Ni har rätt att säga vad ni tycker när beslut tas som påverkar er.
Den här diskussionen är ett sätt att samla era tankar.

De nya reglerna kommer inte påverka er som går här nu.
De gäller dem som kommer att studera på YTP efter er.
Men ni vet bäst hur det är att studera på YTP.
Därför vill de som bestämmer höra vad ni tycker och behöver.

Under samtalet får ni mer information om förslaget.
Ni får också prata tillsammans om vad ni tycker.

Det är alltid frivilligt att säga något.
Du bestämmer själv om du vill prata.
Alla åsikter är viktiga.
Det spelar ingen roll om det är positivt, kritiskt eller om du har frågor.

Era svar skrivs utan namn.
Det som ni säger blir en del av en rapport till landskapsregeringen.
Rapporten delas också med YTP när den är klar.

Om något är oklart, eller om du vill veta mer, fråga gärna (om läraren har inte svar kan frågan skickas vidare till Rädda Barnen eller landskapsregeringen).

Vi vill att alla ska känna sig trygga och att de blir lyssnade på när vi pratar om det här.

 Kom ihåg! Om ni inte gjort det tidigare kan ni behöva ta lite tid för att diskutera:
Vad behöver vi göra så alla känner sig trygga och att de blir lyssnade på? Vilka regler som behövs?

Steg 2 – Information och diskussion om förslaget (15–20 min)

Syfte: Få ungdomars tankar om förslaget att ändra YTP.

 Tips: Alla diskussionsfrågorna är planerade så att man kan ta ställning till dem utan att helt ha förstått landskapsregeringens förslag. Det kan vara värt att nämna det till gruppen att man kan ta ställning oavsett!

 Så här kan du säga till gruppen om landskapsregeringens förslag (anpassa för gruppen):

- Landskapsregeringen vill byta namn på YTP till **Handledande yrkesträningsundervisning**.

- Utbildningen ska fortfarande vara **heltid och personlig**, upp till **tre år**.
- Nyhet: Antalet poäng ändras från **180 till 60 kompetenspoäng**.
→ Det betyder **mer tid att lära sig i lugn takt**.

Diskussionsfrågor (välj det/de som passar gruppen):

- Hur är det att studera på YTP idag? Vad är bra? Vad kan bli bättre?
- Vad tycker ni om förslaget att det ska finnas mer tid för att lära sig i lugn takt?
- Om du fick bestämma själv – hur skulle YTP vara?
- Frågor som kan besvaras på en enkel skala ("bra" – "dåligt"; se nedan), t.ex:
 - Jag tycker att det finns tillräckligt med tid att lära sig på YTP
 - Jag tycker att YTP borde vara längre/kortare än 3 år.
 - Andra frågor som ni tycker kan vara relevanta.

Metoder (anpassa efter behov):

- **Enkel skala:** Rita en linje ("bra" – "dåligt") och låt eleverna visa med bilder/klistermärken eller rita en symbol var de står. **Se till att ni också diskuterar och dokumenterar varför studerande tycker så som de tycker.**
- **Gruppdiskussion i små grupper** (någon skriver/ritar det som sägs).
- **Post-its** – en tanke per lapp.
- **Rita:** eleverna ritat "mitt dröm-YTP" eller "så här känns YTP idag".

Dokumentation:

- Kort anteckning om vilken metod ni använde.
- Skriv ner ungdomars tankar och skicka dem via enkäten eller via e-post.
- Du kan även ta foto på post-its/anteckningar (om det är okej för ungdomar) och skicka dem via e-post till jonna@raddabarnen.ax

Steg 3 – Avslutning (5 min)

Så här kan du säga till gruppen:

Tack för att ni delade med er av era tankar! Det ni har sagt, ritat eller skrivit skickas till landskapsregeringen. Alla svar är viktiga och skickas utan namn. När rapporten är färdig (i slutet av oktober) skickas den också till YTP.

Samla feedback från ungdomarna

Det här kan ni göra muntligt eller genom att skriva/rita/med hjälp av bildstöd:

- Vad var bra med dagens diskussion?
- Vad kan göras bättre nästa gång?
- Vill du skicka en hälsning till landskapsregeringen?

Dokumentation: Sammanfatta kort och ladda upp i enkäten.